

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уређивачки одбор:

др Радосав Бошковић, др Ирена Грицакџић, др Рудолф Коларич, Блаже Конески,
др Берислав Николић, др Миливој Пагловић, др Асим Пецо, др Миџар Пешикан,
др Михаило Стевановић

Главни уредник

М. СТЕВАНОВИЋ

књ. XXIX — св. 1—2

БЕОГРАД

1972

МИКСОГЛОТСКЕ МИКРОАНАЛИЗЕ И БАЛКАНИСТИЧКА ОНОМАСТИКА

I. НАУЧНА ОСНОВА ГЛОТОЛОШКЕ ФЕНОМЕНОЛОГИЈЕ

Наука о језику, у поређењу са другим наукама, представља веома комплексан и интересантан феномен. Могло би се рећи да се управо лингвистика сматрала најмлађом науком све до почетка двадесетог века, — до формулисања научних инфинитезималних и астрономских продора у проучавање манифестација Природе и у анализирање неслућених односа суштине материје у њеној структури, као и њеног ефекта, истодобно њеног творачког импулса. Веома касно, много касније но природне науке, касније него хуманистика, — бављење језиком се револуционарно ослободило непосредне датости, у овом случају филолошких интерпретација текстова; еманциповало се од идеалистичких схватања постанка божанским даром, договором (*θέσις*), или развитком од природе (*φύσις*), а кроз деветнаести век наука о језику чинила је напоре да се ослободи аналогije с природним наукама.

Прва конкретна фаза науке о језику карактерише се пре свега ширењем самога домена научног истраживања. Научни интерес био је везан за грчки и латински језик, оба уткана у основе културе, књижевности, а што се тиче латинског језика био је основа и средство за политичку организацију Римске империје, касније и за процес хришћанства и за латинизацију науке и културе. Међутим, око почетка двадесетог века језичко научно интересовање, управо полазећи од индијског, обухвата познате језике: романске, германске, словенске, затим и друге индоевропске језике. Уочавањем извесних несумњивих сличности у лексици и у структурним односима, формулише се као тематска основа проучавање јединства индоевропских језика и реконструкција праиндоевропског типа. Сасвим логично, према овоме циљу успоставља се и компаративни метод индоевропских језика (по немачкој терминологији — „indogermanische Sprachwissenschaft“).

Бопов принцип компаративне граматике, коригован, развио је у рељефном односу посебне системе компаративних студија у појединим индоевропским језицима. Тако су настала упоредна проучавања германских и романских језика, па је тако у трећој четвртини прошлога века Франц Миклошић формулисао упоредну граматикусловенских језика. Касније је упоредни метод у овом смислу примењен и на остале индоевропске језике (cf. K. Brugmann, A. Delbrück, Hermann Paul).

Из упоредних проучавања јавило се тражење перспективе, уочавање еволутивности, а то је водило новим, историјским схватањима. С ослободом на раније споменике утврђиване су, управо тражене су основне линије развитка појединих језика. А историјска еволутивност водила је схватању еволутивно насталих дијалеката појединих језика, затим поддијалеката, који су се цепали у мање јединице, у локалне говоре. Таква слика се стварно указује при општем погледу на измене у језицима, на ток тих измена. Таква развојна слика упућивала је на аналогију са природним наукама по Дарвиновој теорији еволуције, и наметала је метафорско поређење са развојем и гранањем дрвета из истог стабла. Али у крајњој консеквенци то је водило формули коју су успоставили историчари језика млађе генерације научника: то је водило схватању унутрашње спонтане еволутивности. У томе правцу је и успостављена констатација која се нарочито везивала за гласове и за њихове доследне законитости спонтаних измена, и то са квалификацијом безизузетности гласовних закона (Leskien). Одступања су тумачена као изузеци по аналогијама.

Доцније се показало да је унутрашња еволутивност привид, као последица генералисања. Младограматичарска схватања су изазвала три врсте супротног става.

Мада је младограматичарска школа формирала на добрим основама фонетичке студије и фонетику као своју конкретну дисциплину, ипак је она у самом почетку двадесетог века наишла на акустички изражену експерименталну фонетику (L'abbé Rousselot). Увођењем експерименталног метода, констатована су одступања минималне измене изговора, једва приметна акустичким апаратима, и то у опсегу пет генерација. Значи, изменама изразитије уочљивим треба тражити друге узроке.

Значајне недоследности и структурне измене у виду језичких мешавина, нарочито у тзв. мешовитим језицима, констатовали су лингвисти који су своја испитивања управили на области Средоземља, на крајеве у којима су, кроз дуге векове, долазиле до изражаја мешавине појединих народа, са укрштањима културе и са изразитим језичким

мешањима, са изменама језичких типова (Ascolli; Carlo Battisti). Проучавање језичких појава и проблема Медитерана у ствари је проистекло од лингвистичких схватања критичког и у пуној мери реалистичког научног духа Карла Шухарта (Karl Schuchardt, Gratz). Он је одлучно истакао тезу да језика без мешавине нема у човечанству, и да се тек путем мешавина у разним степенима могу објаснити изразите језичке појаве (Brevier: „Es gibt keine völlig ungemischte Sprache“), супротно тврђењима младограматичарског идеолога Макса Милера. Херман Паул, теоретичар младограматичарског правца, узимао је у обзир мешавине језичких црта, али само као факта, — он мешавинама није давао лингвистички значај (cf. *Prinzipien der Sprachgeschichte*).

Најодлучнији став према историзму младограматичара заузимао је Фердинанд де Сосир (Ferdinand de Saussure). Уопште, он је схватио језичке феномене у двојности: за њега је апстракција појмовних вредности и структуралних категорија — Језик (Langue), а реализовање тих вредности је Говор (тј. изговорни ток, Parole). Тиме је пак он унео двојство, које руши основно јединство језичког изражаја и његове функције. Али овакво схватање имало је и једну још тежу последицу. Сосир је ставио тежиште на синхронију, на проучавање језика датог, његовог изражајног и функционалног активитета. Тиме је хтео да схватању језика као апстракције прида карактер апсолутне вредности, а то је према схватању говорне реализације значило потпуно одвајање. Овакав одлучан став против историзма науци о језику сугестивно се намегао, тако да се у науци о језику формулисао изразит покрет апстрактног карактера као структурализам. Таква основа схватања носила је у себи могућност и сувише наглашених личних концепција и одвајање од неопходне реалистичке подлоге. Отуда знатан број структуралистичких правца. Тако се с једне стране изразило фонолошко гледиште Н. И. Трубецког на појаве и функционалне вредности гласова, и подвајање *фонеме* (*Sprachgebilde*) од гласа као реализације (*Sprechakt*). С друге стране Карл Билер (Karl Bühler) формулише теорију апстрактивизма (*Axiomatik der Sprachwissenschaft; Sprachtheorie*), а нове путеве траже и Мухажовски, и Потешња (специјалност у синтакси). Одбацивање историјске оријентације показују методолошки Харисови покушаји (Zellig S. Harris, *Methods in Structural linguistics*), а још изразитије у интерпретацијама Хјелмслева (Louis Hjelmslev). Међу структуралистичким схватањима изразита неслагања показује нарочито мишљење Серенсена о Хјелмслеву, коме се замера за непрецизности у схватањима, а сам Серенсен искључује историјску оријентацију у расправљању о словенском глаголском виду (*Aspects et temps en slave*).

Међутим, пре но што се изразио структурализам и неке његове специфичне девијације, А. Меје (Antoin Meillet) је указивао на психолошки значај језика, дајући подршке Бреаловим покушајима о семантичким вредностима (Michel Bréal, *Essai d'une sémantique*). У теоријско-лингвистичким расправљањима А. Меје (*Linguistique historique et linguistique générale*) указује на неопходност историјске оријентације у лингвистичким студијама, али омогућава еластичност схватања и реалност миксоглотских процеса, ефеката и ситуација, и то уопште, а не само у изразитим зонама Медитерана. Он нарочито истиче неодрживост искључивог става о безизузетности гласовних закона, и шире (*L'état actuel des études de linguistique*, р. 26). Значај психолошке оријентације показује и велико Мејеово интересовање за испитивање дечјег језика, да би се конкретније поставила основа формирања гласовних система и језичких структурних категорија (Grammont), а нарочито у односу два језичка система у формирању дечјег језика (Ronjat, Pavlovitch). Реципрочан интерес психолога (Delacroix, Burloud, Hubert) као и психопатолога (Brocca, Ferrand, Séglas) даје сигурну подлогу језичком реализму (упор. мој *Увод у науку о језику*, с. 228 и др.). С друге стране, социолошки карактер и значај истиче совјетска наука. На тај начин враћа се поколебано јединство науке о језику, усклађују се њене изразито развијене дисциплине. Неопходност јединства у схватањима језичких феномена и језичке функционалности истакао сам у чланку *Multiplicité des Principes et des Méthodes et l'Unité de la Linguistique* (APhL MS VII, р. 7—14). Признање значаја дијахроније палазимо и у ставу Романа Јакбсона, који је знао указати на нове перспективе језичких проучавања.

Оријентација историјска прожима целокупну делатност А. Белића, засновану на фактима, са увек присутним општим лингвистичким интересом, који уобличава у својој књизи о теоретским питањима о језику (*О језичкој њприроди и језичком развоју*), са изразито утанчаним индивидуалним осећањем језичке проблематике.

Језички реализам не може очекивати решења језичких процеса и појава од статичког става. Отуда су оправдане резерве Марсела Коана о односу језичких појава и мишљења према електронским машинама, које могу регистровати само депонована факта, и само могу имати умерену комбинаторику, али не слободну, ситуационо условљену или ауто-дириговану (Marcel Cohen, *Faits de Linguistique et faits de Pensée*, *Jurnal de Psychologie normale et pathologiques*, 1947, № 4).

Језичка стварност су управо језичке мешавине, миксоглотски процеси као такви. Међутим, кад је реч о језичким мешавинама, од-

носно о појавама мешовитих језика, или пак које воде ка формирању нових језичких типова, мора се ово схватити као општи принцип. Само миксоглотске појаве, као резултат диференцираних међујезичких сплетова, приказују се у различитим видовима и у разним степенима.

Мешавине гало-латинске и франачке изражене су у типу француског језика. Енглески језик, такође са келтским слојем, англосаксонском бојом и латинским елементима, дао је другачији тип. Румунски је импрегниран славизмима, иако са максимално израженим синкретизмом облика и са упрошћеном синтаксом балканистичких процеса. Најинтересантније, а међу собом диференциране јесу зоне Балканског полуострва, како сам констатовао у расправи *Перспективе и зоне балканистичких језичких процеса* (ЈФ, XXII), и како слично констатује Вл. Георгијев у једном запаженом чланку (Балканско езикознание XIII). У јужној грчкој зони хеленизирани су словенски елементи, и уопште Пеласги, чији се утицај огледа у формирању грчких дијалеката (М. Будимир, *Грци и Пеласги*). Трачко-бугарска зона се карактерише не само синтаксичким балканизмима, него и јако измењеним вокалским типом (упор. L. Miletič, *Das Ostbulgarische*). Илирска зона показује извесне периферијско-балканске рâne фонетске појаве (e > i; o > u), али осим најјавских зона има романског типа футур, свакако веома рано усвојен (футурска пројекција „хтети“, „vouloir“). Категорије су типично задржане, мада поремећене.

Међутим ови познати резултати садрже у себи тајну самих процеса, тајну вршења миксоглотских девијација, и узроке тих девијација. Моја схватања изразитог језичког динамизма и у психофизиолошкој изражајности и у социолошкој функционалности, указују на то да треба ставити тежиште на проучавања самих процеса. Међутим, нарочито у дијахронији, процеси су замагљени, некад нејасни, некад супротно пројцирани (нпр. по питању палатализације). Неслућено је изгледало да се језички могу пратити појаве у миксоглотским, односно миксодијалекатским преплитањима, интерференцијама, алтернацијама и у тенденцијама ка стабијасању. У Илирику уопште, па и на територији српскохрватских штокавских дијалеката, поред широких плоха стабијасаних дијалеката, истичу се зоне још непреврелих дијалекатских црта и поједини дијалекатски чворови, као говор Сретечке Жупе. По извесним појавама, при првим мојим теренским консултацијама у Јањаву на источном Косову запазио сам дијалекатску ситуацију која ми је на први поглед откривала трагове балканистичке миксоглотије, али истовремено и укрупњене црте околних дијалеката. Компактност насеља и верска припадност — све је то указивало на нешто специфично са ендегеним и

ексогеним појавама; нешто што показује конвергентност хетерогених елемената. Све је ту обећавало више свежине у процесима и траговима. Питање је могло добити значај тек продубљеним студирањем опште говорне ситуације, и тражењем погодног метода за улажење у анализу појединих неочљивих услова за мерење интерференција.

II. ФЕНОМЕН ГОВОРА ЈАЊЕВА КАО ОБНАВЉАЊЕ БАЛКАНИСТИЧКИХ ПРОЦЕСА

Јањево, варошица на прилазу Косову Пољу, недалеко од Липлана, старе Улипијане, добило је свој значај као анекс богатог рудишта Новог Брда, које се налазило управо на ивици лингвистичке границе до које су почели допирати балканистички таласи миксоглотског синкретизма после шеснаестог века изражени. Сама дијалекатска подлога била је новијег штокавског а екавског типа, како нам показује препис из почетка XVII века Рударског законика Деспота Стефана Лазаревића. Оваква основа је индицирана и за Јањево, а која карактерише и неколико породица досељених из Новог Брда после разарања тога града.

Да би се продрло у суштину проблематике, требало је успоставити слику састава становништва; утврдити дијахрону оријентацију, и најзад успоставити резултате језичке ситуације, уочити проблеме, анализирати саме процесе и проценити њихов карактер и њихов значај.

Пре свега, из претходних векова имамо неколико записа који се односе углавном на црквене књиге, на свештена лица у вези са тим. Јањево је, све до велике сеобе у Аустро-Угарску, било седиште епископа, а несумњиво најугледнија личност био је Хаџи-Лава, чији је сестрић доцније био викарни епископ у Патријаршији Карловачкој. Јањево је постало средиште епископата после разарања Новог Брда, које је дотле било седиште важне епископске области. Али Јањево је било и средиште католичке жупе, као и Летница, а пре тога Ново Брдо. Међутим, после аустријско-турског рата, веома велики део становништва Јањева и целе епархијске области, са источнога Косова креће уз остале Србе, са патријархом Арсенијем Чарнојевићем. То становништво Јањева, свакако, населило је Панчево и околину. О томе сведочи назив манастира Војисиловице, у вези са оронимом *Војисиловица* (с. и. од Јањева) са црквистем. Томе су потврде и из јањевске породице Лукића, који ми је указао на Лукиће у Панчеву као на родственике. Слично сам имао индикације од једног старог члана рода Мацукића.

Уз мали број породица далеких старинаца, неких несумњиво од ранијих Новобрђана, насељавало се новије становништво из ближе и даље околине, из Скопске Црне Горе, од Летнице, источнога Косова, Вучитрна, из Метохије, чак и из Скадра. Такво стање у општим цртама изводи Јован Цвијић (*Основе за географију и геологију Македоније и Сјаве Србије*, III). Ја сам ишао за тим да добијем слику до највеће могуће мере прецизну. Подаци су узимани из архиве цркве Св. Николе, и за то дугујем захвалност жупнику Дум Винку Сраки. Најстарије књиге су паљене и од тога оштећене, а нисам могао добити обавештење о томе како се то десило. Ипак сам имао довољно података у књигама крштених и венчаних, тако да се могао утврдити однос досељиваних породица и њихово порекло.

Постепено притицање досељеничких породица које су обнављале становништво овога места имало је за последицу нивелисање, са ослонцем на католичанство, коме су прилазили. Међу досељеним породицама било је и алоглотних, а топонимски и микротопонимски елементи указују и на алоглотно становништво влашко, ранијега слоја.

Испитивање дијалекатских појава има упрошћен вид у широким зонама стабилисаних типова. После упознавања са конкретним појавама таквих дијалекатских видова нормално је одабрати информатора, или ради поређења и контроле још некога, да би се фиксирао тип изговора, да би се одредиле структуралне линије и одређеност језичких категорија, појаве синтаксе и говорне ритмике.

Како пак јањевски говор показује опште јединство системских, структурних и ритмичких односа, али јединство са изразитим еластицитетом, наметнуо ми се м и к р о л д и н г в и с т и ч к и метод до детаља посматраних процеса у говорном току.

Независно од ретких очуваних дијакхроних података, студијска перспектива добијена је одабирањем информатора. Вице Ђурић, један од најранијих, при мојим првим испитивањима (1931) имао је скоро сто година, а при мојим последњим испитивањима (1965) фиксиране су особине говора и деце од пет година, и мање. Тако се добија развојни размак који би био значајан и за нормалан ток непотпуне адекватности у унутрашњем развоју („innere Sprachbildung“). Утолико је овај временски размак изразитијих ефеката у односу на убрзавање процеса у сукобу система и кристалисавања при миксоглотским условима.

Увид у процесе као такве добија се управо тиме што се могло полазити од компонената. Тако ћемо овде показати процењивање тим путем.

Полугласник постоји као основна фонетска вредност, али је код извесних породица (Додићи и још неке друге) изразитији, под акцентом нарочито. Код других породица је полугласничка вредност мање специфична — пре свођење на редукцију вокала *a* под акцентом.

По категоријама упоређиван, полугласник је релативно типичнији у прилозима типа *съг*, а релативно јаче вокализован, често потпуно у предлогу *със* — *сас*. Овде су колебања у изговору полугласника јаче изражена него у другим говорима призренско-тимочког типа. Саме интерференције некад се односе на место, некад на тонску или фортитетску изразитост.

По Закону о рудницима (XVI в.) констатује се рефлекс *e* (*Призрениц*), али то треба тумачити да је путописац Broquière забележио „*e*“ у опозитности према својим јасним вокалима, и можда у вези са фонолошким изговором алоглотних Саса (cf. *haben*). Знак *ь* у Закону указује једино да је такво стање било у основи текста.

Изоглоса варијанте „*y*“ м. „*л*“ обухвата овај говор, док је варијанта „*лу*“ врло ретка: комплекс је у томе што под утицајем косовско-вучитрнске компоненте знамо „*y*“ (са скраћивањем); при томе реч т. *мердивѣн* продрла је, поред српске форме *сљуба*, која је у опозитуму несумњиво ранијег новобрдског облика *сѣуи*. Али имамо *жуч* и *ѣуцѣм*, а колебање код облика *слунцеглед* : *слунце*, док је Г. Елезовић забележио *слунциглеђ*.

Изговор *л* показује укрштање две изоглосе — у неколико примера (*вол*, *бивол*, *сокол*). У неким случајевима се јавља *л* (високо) — *чалгије*, *јал-мафес* (Тереза). Код старих припадника кратовског говора није изгубљена варијанта *w* (*биво*, *Мишача*), а код Вице Ђурића (старином са Великог Косова) бележио сам скоро са „*o*“ — *биwo*, *био*, нарочито испред „*k*“ *аока*, али *коѣѣ*, *ѣеѣѣ*, *ѣеје*, поред *ѣејеја*. Друга изоглоса, карактеристична за призренско-јужноморавску зону, јесте наставак „*ja*“ код р. гл. придева м. рода (*бија*, *видеја*, *даја* и др.) и још у придеву м. рода *беја*, *цеја*, *весеја*, као и у сложеници *Бејаград*, и именицама *деја*, *ѣемеја*, а у алтернацији *ѣејеја*. Супротно овоме *исека* (поред „*k*“ а напореда са „*ja*“ — *наредѣја*); тако *река*, *обука се*, затим тип *иша*. — Овде се откривају процеси условних тенденција $л > w$ $> o$, $л > w > \emptyset$, $л > y$, $л : 'a > ja$.

Временску оријентацију открива Закон о рудницима, у коме се већ изразиле развијене варијанте *јавија*, *куѣија*, *ѣлаѣија*, *ѣовадија*, *учинија*, али и *дал*, *ѣродал*, и са процесом $w > \emptyset$ у примеру *ере съмь руйоу работѣ[л]* и *ѣонавља[л]*. — Ове појаве се могу везати само за доба настанка преписа овог Закона, са мешањем почетим пре сеобе.

Међутим, у консонантизму запажа се јасно изражен процес опште палатализације. Општа чињеница да гласови не чине прецизно разграничене артикулације, већ да утичу једни на друге (Sievers; Mazing; Белић; Милетић) у говору Јањева долази до најпотпунијег изражаја. Говорни ток је психофизиолошко-фонетска целина у активној функцији, као и у пасивној. Нормално вокали предњег реда утичу палатализационо („л“ > „љ“; „н“ > „њ“) или их „умекшавају“. У јањевском говору таква појава добила је општи карактер у посебној условљености. Испред *ѐ* акцентваног уопште сугласник се прилагођава и постаје умекшан.

То је нов процес умекшавања, тако да не показује двојство које имамо у говорима ијекавског типа у вези са декомпозираним „Ѣ“, где имамо *мјера* (*je* < *Ѣ*, али *месо* (*e* < *Ѣ*). Како се појаве палатализације изражавају са неједнаким интензитетом, то у неким породицама, а чешће појачано код деце (предшколско доба), умекшавање достиже степен „*ѣ*“, некад и „*ј*“, *мјечка*, *мјечко*, чак и са „љ“ — *мљечко*, *колјечка*, па и *колјечка*, *љек*, *љеса*, затим *м’есо* а и *мјесо*, па и *мјесо*. Отуда погрешно мишљење да ту имамо тип „јужног“ тј. ијекавског изговора, као дубровачку особину. У говору Јањева има очуваних дубровачких лексемских особина (мада је њих био ограничен број), — то су неке речи и неки антропоними. Али умекшаност се јавља и под утицајем континуанте некадањег *e* и назала *ѣ* одн. „*e*“ < „*ѣ*“ (*м’есо*, *мјесо*; тако и *м’ечка*), а то нису јекавизми, — то су *псеудојекавизми*. Ту дакле имамо општу палатализацију, типичну и изразиту, мада интензитетски неједнаку. Неколико правих јекавизама су из круга речи везаних за црквене обреде и термине: *вјера*, *вјеридба*, *вјеччање*, *Светша Дјева Марија*.

Палатализација је само један в и д изражаја целовитости говорнога тока, али је и то и однос гласовног система изразито артикулационо јединство: вокалски и консонантски систем се преплићу. Постапикална фонаторна инервација делује широким додиром, а акустички умекшано (што се тиче примера *мољи се*, *гљисџа* — *гљисџра* треба схватити да су донети из метохијскога правца).

Појаве овако опште а еластичног ефекта палатализације у ствари су корелативи фонационог рељефа и говорне ритмике (о том в. VI одељак).

Упрошћавање сугласничких група има врло мало одступања изазваних неједнаким степеном ове појаве у симбиозним компонентама.

Што се тиче структуре, јањевски говор у знатној мери показује синкретизам. Према примерима записа из ранијих векова види се да се балканистички синкретизам падежâ почео испољавати тек са обнав-

љањем становништва. Генитив се чува, нарочито у аблативској и посесивној функцији (*узела ојанце од воде, а из кућу*; али код именица м. рода — *од обор*). Поремећаји у употреби именских облика изазивају скретање предлошких рекција; инструментал подлеже синкретизму због предлошке употребе за социјатив, и то у две структуралне варијанте за м. род — *с Ивана, а сас Паику, сас Кољу*. — Локативска функција се ослања на предлог; тако — *чува у обору и чува у њланину* — где је „у“ носилац функције, а: *у куће*. У основи такви су поремећаји и у множини.

Међутим ак. мн. м. рода је нарочито интересантан својим наставком *це*, као веза јањевског и новобрдског некадањег говора са косовско-ресавским типом, а тиме као карактеристичан указатељ првобитне основе. Примери: *ђаце, јунаце, мотце, ојанце, Турце, њо сокаце*.

Нарочито је интересантан датив множине: са упрошћавањем у виду ширења, уопштавањем наставка м. рода — *кучићима, биволима*, па тако и *мачкима, свињима, срнима*, али и са контаминацијом — *женајима, децајима, свињајима*, а *женама*, чак и *селама* (ретко). То је процес са реципрочним аналогјама, у превирању, мада се све овакве варијанте осећају везане за исту функцију.

Код придева су интересантни трагови одређеног вида и процес компарације, са више структуралних остатака.

Однос међу временима за прошлост показује још неизражену устаљеност, са стилистичким индикацијама у употреби.

Синтаксичке балканистичке појаве обухватале су изоглосама и јањевски говор, нарочито механизирање удвајања објекта.

Чланска постпозиција није продрла, мада сам у великом временском распону проучавања забележио један пример истицања постпозицијом, индивидуално употребљен.

III. ONOMASTICA BALKANICA

Како се Јањево налази управо на линији размеђа римске зоне из доба романизације и грчко-византијског широког подручја, на линији од Епира до Румуније (сф. карта коју Скок репродукује), — то је разумљиво што ће се на тој линији наћи у опозитуму проплетени домети базе **tal* (ор. *Маљен; Малча*, Ниш; *Мало Малово*, Пирот) и варијанта **tol*, са грчким чланом „о“ — ор. *(X)омоље*. Та историјско-културна ситуација се односи управо на *Јањево*. Источно од те линије налазимо зону грчког божанства *Артемиде* (Artemis), а западно римске *Дијане*

(Diana), како према њиховим светилиштима констатира Р. Марић (*Антички култови у нашој земљи*).

Ја сам идентификовао дивоним Дијана као Јана, срп. нар. *Мајка Јана*, по њеној митолошкој улози заштитнице (упор. израз *Не може му нико ђомоћи, ђа да му је мајка Јана*).¹

Према томе, узимајући у обзир микропроцес $dj > z' > j$, констатовао сам исти процес у хидр. *Ђејиња > Di(e)Tine*, гал., cf. APHL XII) а са резултатом $dj > d$ паралелно вулг. лат. *z*, а рум. *ж (Jepi Mare), adzutor, oze* у *zie < hodie* (cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române* I, Bukureşti 1964, с. 91), тако да се откривају Дијаниуми, светилишта Дијане у Епиру као *Јањина*, а у Босни као назив терена *Јањ*, хидр. *Јања*, топ. *Јања*. Ту имамо један од најстаријих процеса који се у фонетској варијанти понавља са *ж* — топ. *Кожле* и сл. Тиме је допуњена слика о Дијаниним светилиштима коју је приказао Марић, као и излагања М. Чабеја (cf. M. Čabej, *Kult und Fortleben der Göttin Diana auf dem Balkan*. Leipzig Zeitschrift für Südosteuropa 5, 1941). Фонетском микроанализом и семантичком интерпретацијом идентификовао сам *Плана* (ж. дивоним и антропоним, Црна Гора) као базу **flan(er)*, уп. планинско подневно божанство у средњој Европи (Karl Haberland, *Die Mittagsstunde als Geisterstunde*, Z. f. Völkerpsychologie u. Sprachwissenschaft, XIII, 310—324). Ту имамо $f : p$, као што се показује у презимену *Пилејић* гр. φίλος (не „пиле“), презиме у Јањеви *Филић > Пилић*, шире *Сийијан* и сл. у зонама које идентификујем као келтске.

Фонетско идентификовање микроанализом топонима *Јањево* као „*Dianium*“ имало је конкретну полазну тачку у анализи микротопонимије Јањева, где сам забележио *Старо Јањево*, са траговима рудишта; рудишта су пак по етнопсихолошким схватањима *п о д з е м љ а*, подземни свет, а Дијана има и такав статус, она је везана и за „доњи свет“, као што је и божанство месеца и заштита заљубљених и богиња лова.

У топонимији околине Јањева можемо уочити хетерохроне базе, које се одражавају јасно као елементи балканолошких појава.

Тако имамо пре свега назив *Сурњевица*, где процес „о“ > „у“ открива базу **ser-*, *sor-* (cf. S. Rospond, *Lingua Poznaniensis* X), која у вези са ротацизмом одговара бази **sal-* са основним значењем „шума“ (cf. H. Krahe, *Sprache und Vorzeit*), а у нас се јавља са значењем „грана“ у стиху „саградише сала и носила“. Као траг далеке старине база **adr-*, која се јавља у топ. *Адровце* (на карти погрешно по нар. етимологији

¹ Mil. Pavlović, *Diana*, alb. *Zanë*, serb. *Maјka Јana*, Zeitschrift für Balkanologie I, 1963. Упор. ЈФ XXIII.

Андровац), корад. *Адрани* (Краљево), *Горњи и Доњи Андровац* (Крушевац), *Адровац* (Ниш). Такође врло стару базу **cos-* идентификујем у ор. *Окоснице*, која је изразито карактеристична за келтске зоне (нарочито у Француској, а јавља се и у нас као ор. *Космај*, затим у Црној Гори, у Херцеговини, са некадашњим значењем „шума“, које се теренском оријентацијом открива. Та база чини везу и са врањским **ard-* у топониму *Ројдаце* (в. даље одељак о привидним славизмима).

Од слоја везаног за пастирски слој романизованих Влаха остао је назив локалитета *Јарбина*, cf. влашко и аром. *ĭarbă*, дакорум. *ĭarba* (Pascu, *Dictionnaire macédonoroumain* I, 102, № 811), користан је као микро-топоним за разумевање изопункте прелаза лат. „e“ (*herba*) у „a“, и то знатно раније од процеса „b“ на илирској и македонској територији, те тиме независан од српског процеса. Неколико других елемената романског типа чине прелаз ка траговима влашке групе из околине Врања, као што су *Букушевце* (cf. л. *botus*, „b“ : „b“, а „o“ > „u“), *Тибужде*. — У ове појаве треба убрајати и илир.-аром. **codr-*, које се налази у орониму *Кодру-Мар* у значењу, „голема шума“, рум. *codru* „forêt“, а у алб. измењено као **kodrà* „colline“. Ту базу Паску нетачно сматра трачком (ор. cit. I, No 1782, No 934; упор. Verneker, *SlEW* I, 605). — Ту би дошао и облик *Плићковић*, назив удољине између два брда, где је „Platte“ инфичирано српским елементом. На влашки пастирски траг указује *Козуљ*, који структурално показује разлику према врло честим оронимима типа *Козјак*, *Козара* и сл.

Теренски називи апелативске основе су чести, као уопште, и имају компарациони смер.

Нарочито се истичу извесни трагови саске терминологије, посебно *Оклај*, посрбљено, а изведено према нем. *Klapp* „Schlag“ (*Klappern*, Kluge — Götze). Села *Шапаре* код Летнице и топ. *Шашковац* с.з. од Јањева употпуњавају мрежу назива по бази **sas* (мој чланак *Ostaci rudara Sasa*, Годишњак ФФ НС III), а други елементи такође. Микроанализа води ка исправци објашњења топ. *Лейница*, како се по облику орониму *Лейник* изводило: да је ту био летњи двор цара Душана. Не може се искључити и такво објашњење као коинциденција, — али право значење се своди на нем. *Letten* „Lehmboden, Tonerde“ (Kluge — Götze), са ос-новом **lat-* „feucht, nass; Sumpf, Lache“ (ibid.).

Тако је утицај Саса у Јањеву оставио трага и у изразима *на уј* „на гомилу“ (нем. *Haufen*) и значењу *це* „цех“, „рударска јама“, а та реч, у поређењу са другим рудиштима где је имало Саса, открива неочекиван случај: да су рудари долазили у Србију из две дијалекатске области,

једни са „т“ — *Teche* (Zweite Lautverschiebung), а други са помереним, новонемачким изговором „з“ — *Zeche* (Dritte Lautverschiebung), како сам саопштио у чланку *Altsächsische Bergbauterminologie im Serbokroatischen* (Südost-Forschungen, В. XVIII, 1959). *Це* је као рударски термин могло бити идентификовано само тако што сам, на питање где налазе руду, добио одговор „Ми немамо *це*“. Ту је значење скривено због ишчезлог „h“, и такав случај би се могао назвати негативном микро-идентификацијом, као што је у једном можда једином примеру остатка *nan* немачке речи „hinein“, који сам разумео само тако што сам га чуо у изразу „Ајде, уђи си *nan*“. Али у Јањеву нису очувани термини цеховске организације, док у Изморнику, оближњем крају према Новом Брду, имамо породицу *Ујманци* н. *Hutmann*, по саопштењу др. А. Урошевића (теза).

Боролин и *Бургеи* чувају помен о Дубровчанима.

Микротопоними у самом Јањеву имају два турцизма (*Сарај*; *Тећа* „текија“). Има обичних, новијих назива за махале и непосредну околину, а занимљиво је и *Дућкино буншише*, са значењем „имаће старешине пастирског рода“. *Пажућ* (л. *pagus*) је интересантан што се може поредити са ретким називима, као *Пагаруша* (Македонија), *Паганово* (Пиротски крај).

Најинтересантнији био би микротопоним *Сунин-брек*, крај Сурњевичке реке, а у његовом првом делу може се очекивати једна варијанта назива Дијане, свакако у вези са њеним некадашњим светилиштем. *Цонеш*, пак, испод Велетина и Острог врха, микроанализом упућује на измењено **Dīpnysius*. А *Жабница* је са базом **gab* „камено брдашце“, „стењак“.

Глама (брдо) и *Кижница* су трагови рударских термина.

Патронимика, у вези с антропонимијом, чини веома интересантан феномен. Са по неком базом врло давнашње келтско-влашке инкрустације, као **ard-* > *rod-* (упор. патр. Родићи), имамо занимљиве *Цибара*, *Тибара*, грц. *Палићи* „Старчевићи“. *Мацукићи* су идентификовани у вези са ар. *māṭisā* рум. *măcișă* (cf. „мачуга“, у вези са начином како су товарили коње у караванима, јер су мотком подупирали товар с једне стране, док су другу страну везивали).

Гласновићи су врло старо презиме (**glāsa*, л. *glēsūm*, Tacitus, *Germ.* 45), а *Гечевих* је права етимолошка скривалица л. *Gentius*, која је примљена при врло раној асимилацији са „ен“, које је нормално деназалисано, док је иста реч код родова асимилисаних много доцније, после велике сеобе, очувала групу „ен“ — *Генчић* (Војв.), поред старијег донетог са југа *Гечић*.

Дубровачки тип *Пашко*, cf. *Паскоје* и *Филићи* су изузетно драгоцени елементи.

Lja Rãmãni значи метафорски и двоверац, „шарен“, cf. alb. *l'arë*.

Антропонимика с патронимијом у Јањеви је значајна управо као нешто специфично, развијено у затвореном кругу верски и укрштеним сродствима зближених породица, при чему се, и управо због тога деца давала и по два имена.

IV. МОРФОЛОШКИ ЕФЕКАТ ФОНЕМАТСКОГ МИКСОГЛОТСКОГ ПРОЦЕСА

Микро-појаве у говору Јањева упућују на много шира трагања и разјашњења.

Психолошко-језичка оријентација показује да су заменице 1. и 2. лица уопште у опозитуму према заменици 3. лица. Постоји унутрашњи опозитум, опозитум директног акта комуникативности, као првостепени однос. Према њима се, у другостепеном односу, налази облик 3. лица **is*; и отуда има карактер усмеравања, указивања („не може се јасно одвојити од демонстратива“, Brugmann, *Abrégé de Grammaire comparée*, p. 431). Таква, демонстративска валенција је и водила супституцији „он“ м. „и“, које се ангажовало у структуралној постпозицији одређеног придевског вида (упор. W. Vondrák, *Vergleichende sl. Grammatik II*, S. 84). Међутим, заменице сва три лица имају једну заједничку особину, а то је одређивачка улога непосредно везана за глаголску функцију, па тиме непосредније долазе заједно са глаголима у говорним тактовима.

Ове две констатације објашњавају код облика личних заменица релативно мању отпорност према фонационим појавама говорнога тока. Таква умањена стабилност у фонетском склопу заменица веома је изражена у македонским говорима, а још у већој мери у дијалектима источне Србије. Блаже Конески у својој Историји македонског језика наводи варијанте у дативу једн. ж. рода *и* (претпостављено *хи*) и у сев. зони Македоније *ву*; у ак. мн. *хи* у неврокопском говору (с. 122—123). За говоре архаичније зоне српско-штокавских дијалеката, А. Белић (*Дијалекти источне и јужне Србије*) наводи и за ову зону карактеристичне нове облике: „Сем старих и краћих и дужих заменичких облика, има у овим дијалектима доста и нових. Они које находимо у тимочко-лужничкоме дијалекту представљају већином резултат измена које су се извршиле самостално, без утицаја са стране; они пак које находимо у јужноморавском дијалекту већ нису такви“ (с. 399). — Овде је покре-

нуто једно питање које залази у посебан проблем у формирању ових дијалеката и ми се на њему морамо задржати, али тек пошто у принципу расправимо питање о новим варијантама, које за поједине падеже наводи А. Белић. Оставићемо по страни алтернације облика *ми : ни, нас : не, ви : вас : ве*; затим *мије, није, вије*, који су, по моме мишљењу, изван унутрашњих процеса фонематских елемената.

А. Белић наводи многе примере „нових“ облика. Тако у дат. ј. ж. рода поред *јој*, налази и *јо* (*била сџм љевица јо на свадбу*), *о* (*ља да о каџеши*), са ишчезавањем „ј“ испред сугласничке артикулације; у таквим примерима само је неостварена моторична компонента фонеме „ј“, али фонематски она постоји као елемент језичког знака, и реализује се у другој ситуацији, нпр. *љака си вој име*, где је први елемент (опет „ј“) ослабио и реализован лабиодентално (о таквом појаву употребљавао се термин „прешао у в“), а и тако фонетски реформисан знак „јој“ губи своје крајње „ј“ испред сугласника (*да во кажем! на сџн во[ј] дошло*).

Он даље наводи употребу акузативских форми и у дативу *гу, ву*. Основна акузативска форма је „ју“, и у њој је такође моторичка компонента „ј“ врло лабилна, тако да се јавља интензитетски вишестепено: као потпуна реализација (*да ви ју дадем*), затим редуковано без обзира на оближњи фонем суседне речи (*љогледа ју; он ју љиља жену*); врло често пак при небрижљивом или брзом говору „ј“ се не реализује (*да у чуваши; да у видим*), а тако и у дативској функцији (*аљи ју не могу искџжем; каљ да у љрџвим; љако он ву врџви, у љаљико ву доџде*), према томе мешању облика почело се и *во* (*вој, јој*) употребљавати у акузативу. У тим случајевима је фонационо оштећење фонеме уништило функционалну карактеристичност: изједначени у изговору оштећени облици „лутали“ су од једне до друге синтаксичке функције. Међутим, ако се добро интерпретирају примери које наводи А. Белић, а ја сам то учинио за говор Враћа, намеће се закључак да је такве појаве било могуће заштити код представника који су из билингвистичке средине прелазили на српски тип (Бунушевце, Власе, Тибужде).

Констатирујући за ак. ј. ж. рода и облике *гу, г’у, љу*, А. Белић каже да се они јављају поред нормалних облика и њихових варијаната, „који би и сами били довољни да врше своју службу“ (с. 411).

Такве нове облике А. Белић наводи у вези са облицима *ги, г’и*, који су се претходно формирали. Од забележених примера навешћемо само за акузатив — *кој гу чува* (Вучедол), а *болеше г’у ног’е* (Пирот), *ља љу не може излече* (Пирот). Та форма прима некад и дативску функцију — *кад гу залџдљи*. Облик *г’у* — *ђу* А. Белић није констатовао у јужно-моравском дијалекту.

Узимајући за полазну тачку облике *ги* и *г'и* (тј. тип *ђи*) у ак. множине, А. Белић приказује ту појаву као аналогију. „То су, каже он, енклитични облици плурала за све родове подједнако образовани према облицима акузатива замен. мушког рода: као год што се према акценатској форми *њега* употребљава *га* као енклитична форма, почело се и према акценатском *них* употребљавати *ги(x)* м. *и(x)* као енклитична форма“ (с. 412). Примену аналогије он проширује на однос *њу* (наглашено) према *ги*, *г'и*. Најзад, пошто се није могла обићи форма *ју*, он допушта контаминацију форме *ги* и *ју* као *г'у* (тј. и *ђу*).

Међутим цео сплет у процесу формирања облика типа *ги* — *г'и* — *ђи* према *гу* не даје елементе за језичку аналогију, нити се може решити применом принципа аналогије. Аналошког је вида само и ограничено — импулс синтаксичког опозитума п у н и н а г л а ш е н о б л и к : к р а ћ и е н к л и т и ч а н о б л и к . Али пут ка оформљењу краћег, енклитичког облика захтева примену другог поступка, који се односи на гласовну реализацију, на фонолошку процедуру. Према томе отпада и мишљење да је према односу *них* : (*их*) — *ги* настао однос *гу* : *ју*.

Помињући као ослонац *и(x)*, ми смо управо на тачки од које је требало поћи и трагати за фонетским, тачније фонолошким индикацијама. Говорећи о таквом типу заменичких облика, Б. Конески је наишао на прави пут. За облик *ги*, аналошки моменат према *го* могао би се узети у обзир као подстрек паралелизма; али однос према *и* (западно наречје има као старије **хи*) има велики значај за фонетску оријентацију у дискусији коју управо Конески дотиче поводом разматрања процеса сугласника *x* (§ 96) — „Данашњи западномакедонски заменички облик *и* (ак. пл.) развио се, највероватније, овим путем: *их* > **хих* > *хи* > *и*“. За закључке који ми се намећу врло је корисно што је Конески уочио у једном писму из Крушева *ха* у значењу ак. ж. р. „ја“ („Минало“ књ. I). Пример гласи „*мојѝа живоѝѝ ха некумѝ, да ми ха ѝкиниѝе душайѝа*“. Драгоцени су на истоме месту наведени примери из тиквешкога говора *а виде, а зеде*, где је „а“ континуанта облика ак. ј. ж. р. „ја“.

За анализу фонетскога карактера и за закључке фонолошке вредности процеса формирања типа *ги*, *гим*, *гу* даље са *ђ*, имају велики значај примери са *x* место *г*, а које је Н. Радојчић уочио у *Закону о рудницима Деспота Стефана Лазаревића* (Српска академија наука и уметности, Београд, 1962, с. 31—32). Он наводи *нехѝ* или *нехо* м. „него“ у тексту самога законика „око двадесет таквих случајева“, а у додатном тексту Закону Новог Брда два. Затим наводи из текста Закона *хи* м. „ги“, у чл. 31 (једанпут) и у чл. 32 (двапут). Најзад помиње облике *хуса*, *хусе* из једне повеље Деспота Стефана Дубровчанима.

Примери које смо навели према студији А. Белића за дијалекте источне Србије, а према *Историји* македонскога језика Б. Конескога за говоре са територије Македоније, и са освртом на бугарску територију, — указују на правце у којима треба развијати дискусију, као и на то какве резултате можемо очекивати.

Пре свега јасно је да гласовне појаве истог типа, настале у облицима *ги, гу, гим* и сл. обухватају широке зоне средишне територије Балканског полуострва. Примери указују на јединство процеса. Они указују и на извесну дубину временске перспективе. Ове две студијске оријентације дају довољно ослонаца за анализу треће оријентације, која се односи на природу процеса, на утврђивање фонематских девијација, што је водило измени (не: замени) језичког знака личне заменице 3. л. у неким облицима специфичне функције.

Треба поћи од односа *ихъ : хи*, али се не може закључити да је из неког таквог процеса „г“ инфидирало ак. ј. ж. р. *ју*, стварајући форму како се претпостављало на наведеном месту. Ја мислим да треба узети и облик *ју* као помоћни ослонац за проналажење пута фонационог процеса који нас интересује. Извесну заједничку карактеристику имају „х“ и „ј“, а то су прострујност и лабилност артикулационог момента, па због своје лабилности могу имати вишестепени интензитет (артикулационог притиска и форгитетског ефекта). Други од њих интерферира са степенима вокалске валенције (*г → ј; ј → и*); први од њих има интерференције са супротним артикулационим ефектом, а то је пловив, фонема „г“. Супротно томе „ј“ и „х“ имају не само фонолошко-фонациону сличност, него и непосредну међусобну граничну зону услова прострујности. Могло би се рећи да гранични артикулациони појас између фонационих латитуда (по Сотавалти) „ј“ и „х“ управо чине варијације типа „х“. Управо, кад је реч о извесном паралелизму, тачније је узети у обзир односе *ј : γ (ĵ) : х'* (нем. „ich“, изговор *iš'*).

Однос два полуса фрикативности је управо везан за оно што се назива стабилисаним фонемама, с тим да, у два правца, имамо и два типа фонемских варијаната. Говорећи са фонетичке, а то значи принципске фонаторне тачке гледишта, Леонс Руде (*Léonce Roudet, Éléments de Phonétique générale*) интерпретира карактер јотоване фрикативности „у“ („j“) и *ç* (немачки *h'* у *ich*), као и њихове средње-језичке артикулације, истичући зависност степена умекшаности од ширења зоне додира, коју назива „région de contact“. Затим Руде даје карактеристику односа корелативних *х'* (немачко *ch, Buch*) и *г'*, истичући да је, при покрету, померању артикулационе тачке према „палаталној оси“ („ахе

du palais“) неизбежан прелаз у зону „у“, „ф“, тј. у зону „ј“ и нем. „ch“ (с. 132).

Овакви односи се показују и по најновијем методу, према сликама умекшавања „г“ према „ј“ са транспонованем акустичког ефекта на визуелну зону, а у делу којим су фонологију задужили Ралф Потер, Џорџ Копп и Харриет Грин. На ефектима светлосне, фотоћелијом транспоноване акустичке слике уочавају се корелације какве одговарају палатограмима, према којима Руде даје своју анализу.

Примери показују да се у процесима који нас интересују јављају фактор „w“ и њему корелативни степен \emptyset („zéro“), односно фактор $y : \dot{z}$. То ће се у даљој анализи конкретније показати, као што је принципски јасно из општепознатих примера типа сх. *ухо* > *ушо* > *уво*, са стабилизацијом $w > v$, и супротно томе у еволуцији сх. *снаха* > *снава* > *снава* тј. *сна'а* са „зевом“ и најзад са укидањем „зева“, а то значи са развијањем међувокалског прекида — *снаја*, док се паралелно формирао дублетни облик са контракцијом $a a > \bar{a}$, дакле *сна̄*, у неким пак дијалектима са стабилизацијом $w > v$ — *снава*. Овоме одговара случај са нестабилношћу варијаната умекшаног веларног „ј“, као у процесу гр. $\alpha\gamma\iota\omicron\varsigma$ у облику без аспирације н. гр. ж. $\alpha\gamma\iota\alpha$ тур. *ajà* (cf. Аја-Sofia), с једне стране, и са друге стране, према лат. *ego*, гот. стабилизацијом k — *ik*, в. нем. *ich*, по транскрипцији како даје Руде — *иџ*, тј. *иџ'*, *h'* са појачаном фрикацијом ка зони „џ“. — Ови примери послужиће да се утврде односи у структури самог језичког знака, однос његових елемената, а то значи самих фонема међусобно, и однос фонема према склопу целине. У примеру *ухо* > *ушо* > *уво* језички знак је задржао своју двосложну структуру, са три фонеме. Лабилна фонема је претрпела измену, али она није нестала, већ се у самој моторичкој компоненти задња, веларна фрикација модификовала лабијализацијом, управо билабијално „вокалоидном“ фрикацијом, и на тој бази је реформисана њена моторичка компонента са стабилизацијом условљених вокала који фаворизују лабијализовање на денталној бази. Фонема међувокалска није уопште губљена, већ само реорганизована.

У примеру *снаха*, процес ишчезавања фрикације „х“ као и у претходном примеру, је прва фаза поремећаја у језичком знаку, али то није фонемско ишчезавање, него само реорганизовање, тражење артикулационих могућности за поремећено стање у склопу фонеме, а индиректно самога знака фонационално-моторичке компоненте; присуство репрезентативне компоненте огледа се у структури знака. У њему се акустичко-моторички спрег у дијалектима биполаризује: 1° ка предњој фрикативности *снаха* > *снаја*, 2° у ужој зони ка лабиоденталу — *снава* > *снава*, у којој форми је $w > v$ у вези са затворенијим типом вокала, који се у

западно-македонским говорима јавља као *o* — *снова*, како наводи А. Белић (с. 162), вар. *сноа*. Исто тако „г“, гр. „γ“ у вези са вокалом „и“ може имати латитуду еластичну, са више или мање проширеним прострујним каналом према зони предњег дела усног резонатора. Такво „г“ у варијантама, експерименталном методом, приказује Русло принципски, а нарочито конкретно као појаву у говорима Бретање („Évolution du *g mouillé* en Bretagne“, *Principes* I, p. 617).

У овакве услове анализе односа говорнога знака као целине према нестабилним фонемама типа $i - j$, γ' , w — треба поставити и дискусију о новим дијалекатским заменичким формама средишних зона Балканског полуострва. — У даљем излагању ћемо утврдити полазну тачку тога процеса, начин како се испољавао, затим узроке диференцираних стабилисања.

Фонациону природу овога процеса директно показују облици *ги*, *гим*, *гу*, а први импулс треба тражити у процесу ишчезавања гласа *x* у српскохрватском језику, односно у македонском језику, и то у губитку на почетку речи, у речи нарочито у међувокалском положају, или са измењеним реализовањима фрикации на крају речи („ф“). При томе ћемо тумачење те појаве као посебан проблем оставити за посебну дискусију у једној посебној расправи, наглашујући у овој прилици само то: да је ова појава карактеристична за највећи део јужнословенске језичке територије. — Међутим, ишчезавање „х“, нарочито на крају речи, као процес постериоран према ишчезавању полугласника „б“ у слабом положају, се одразило на структуру језичког знака *ихъ*, и то пре свега по принципу одржавања енергије, у овом случају артикулационе енергије импулса.

Јединство језичког знака, а то значи енергетског спрега артикулационих психофизиолошких импулса, садржаних фонемских компонената, основни је услов. Тај принцип одржавања енергије није апсолутан у толико што се изражава у склопу датих услова, и то се манифестује преобраћањем у други вид импулсне енергије. Ово се нарочито изражава код појаве тзв. паразитског „ј“, о чему ће бити речи у даљем излагању. Ишчезавање „г“ се изразило губитком артикулационог покрета, а то се ипак ослања на фонемске компоненте аудитивности и функционалне диференцијације, а са тим ослоном импулсивно се транспонује као *д у ж и н а* претходног вокала. Тако је $их > u(x) > и$, односно *и* које се разликује од *и* у дативском знаку „им“. Артикулација тога елемента *и*, излученог из фонемског склопа, као неке врсте „лутајућег“ елемента подсвесно везаног за целину језичког знака „их“, јавља се као вокалска *а н т и ц и п а ц и ј а* у процесу $им > иим > јим$, постајући

посебном антиципираном фонемом, са ослонцем на наглашени облик $\text{њи}(x)$, односно њу . Са даљим развијањем и померањем фрикативности добио се облик ми , какав наводи Конески, и који се јавља у перспективи XVII в. у Закону о рудницима. Таква појава (ми) у томе тексту означава и врло вероватну дијахроно изражену дубину у перспективном развоју процеса.

Појава овде наглашене антиципације није усамљена у сличном склопу. Тако ју кући (конкретан облик у неким говорима Шумадије) сличан је са антиципацијом у макед. којно , у сх. дијал. гројзе , лојзе (в. даље). Затим, са појачањем фрикативности у знаку $\text{ми} > \text{ји} > \text{ји}$ добија се осамостањена фонема „ј“ као резултат појачане фрикациије. Овако треба схватити и вредност која се јавља у новобрдском Закону о рударству. Такво x' значи сужавање фрикационог пролаза, а тиме значи умекшаност у зони „г“, чиме се тумачи поларизација примера које наводи А. Белић за тимочко-лужничку зону (з'и несумњиво, тек у даљој фази, касније ђи). Супротно се изразила тенденција ка стабилисању, са пловивним (експлозивним) карактером у ги .

Једино овако схваћено дејство могло би бити образложење за $\text{з'и} : \text{ђи}$ у неким говорима призренско-тимочког дијалекта, као појава у њима настала, — а то се слаже са чињеницом да је тај дијалекат, замењујући говорни тип ранијег слоја романизованог карактера, донет са југа, из краја околу Пчиње и шире. Уношење облика ги са југа је самим претходним ставом индицирано.

Облик гим се не може директно објаснити, нити има ослонца у тексту Закона о рудницима. Он је постериоран према облику $\text{јих} > \text{ји}$, и свакако образован с ослонцем на тај облик, као $\text{јим} > \text{х'им} > \text{гим}$, а са ужом ареом.

Супротно овим процесима облици гу , ву , вој , ој , o ($< oј$) и је јављају се скупа као питање које захтева посебан диференциран начин расправљања.

Пре свега мора се узети као полазна категоријска спрега ак. и дат. ј. ж. рода $\text{ју} < \text{јр}$ и $\text{јој} — \text{јej}$. У дат. ј. ж. р. јej , при навођењу примера, добро је запажен дублетни знак, на који се без тешкоће своди облик је које се јавља и са полудугим вокалом по мојим записима, у чему треба гледати траг ишчезавања „ј“ — $\text{јej} > \text{јej} > \text{јe} > \text{је}$, а узрок томе је нормална дисимилација. Облик јој , у зависности од реализације фонационог тока, могао се јављати у две условне варијанте — $\text{јoj} > \text{јo}$, а $\text{oj} > \text{oj} > \text{o}$. При томе се мора претпоставити реорганизација у облику „јој“, а највероватније у фази јoj с тим да се лабилна артикулација ј

предње зоне дисимилаторно изражава као лабијализовани артикулациони импулс условљен вокалском бојом: *woj* : *voj* (< „joj“), и да се пак таква фаза *woj* могла јављати са потпуним елиминисањем нестабилног елемента — *oj*, или даље свакако као индивидуална црта *voj̥* (< *woj*), односно *o* (< *oj*).

Тако се елементи које сам приказао у јединству језичког симбола — рѣчи (cf. *Језички знак*, НЈ нс XIX) овде интерпретирају као артикулационе вредности: самосталне, некад условљено модификоване, некад артикулационо еманциповане.

V. ЕМАНЦИПАЦИЈА АНТИЦИПИРАНОГ ЕЛЕМЕНТА ФОНЕТСКЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ

Једино микроанализом могу се открити микропроцеси, да би се лингвистички правилно схватила једна појава чији се резултат погрешно називао „паразитски сугласник“. Стога се, с обзиром на анализу у претходном одељку, мора посебно расправити питање о варијантама *зу* и *ву*. Мишљење А. Белића да *зу* представља појаву аналогije према *за* (resp. макед. *зо*) не може се прихватити без неопходне интерпретације. Претходно пак уочићемо да *ву* представља језички знак са реформисаном почетном фонемом, од старог облика *ǰр* (цсл. *ѡ*).

Облик *зу*, односно *з’у* — *ђу* не може се довести у непосредну везу са *ву*, дакле са резултатом где се стабиловала фонема *в* (< *w*); али се та два облика морају посматрати са њиховим фонолошким процесима, који су потпуно паралелни а супротно усмерени, са стабилизацијом у две супротне зоне — „в“ : „г“. Дакле, *зу* је могло бити стабиловано из *γ’ > x* у правцу „г“. Једно припада типичним карактеристикама језичких појава Илирикума. Друго упућује на процесе умекшавања средњих зона Балканског полуострва.

Облици *зу* и *ву* у дативској функцији искључују се из фонетско-фонематских процеса, и јављају се недвосмислено као појаве синтаксичког значаја, управо као појаве поремећених синтаксичких функција дати ва ус м е р а ва њ а и о б ј е к т а г л а г о л с к е п р е л а з н о с т и.

Основни процес умекшаности у средишним областима Балканског полуострва указује на утицај грчког типа, и одговара раним позајмицама, као у ст. сл. **АНГЕЛЪ** са изговором „anjel“, односно према изговору речи *παράσχευή*, *γυρεύεις*, како наводи В. Вондрак (*Vergleichende slawische Grammatik*, I, с. 273). Ту спада већ наведени пример тур. *aja*

(ἄγια), затим *Ајил* — *Аил* (назив острва у Преспанском језеру), и др. Али грчки језик није на народне говоре утицао директно. Губљење „γ“ и прелаз „г“ у „и“, карактеристичан за италијански језик у пр. *io* „ego“, налазимо и у балканско-романским говорима. Тако аром. *io*, *iou* одговара облику *ei* како наводи Паску.² То је облик *Iω* који наводи Нандриш³ као интитулацију у повељама бугарских и румунских владара од XIII до XVI века, и помишља да се односи на једну легендарну личност, „попа Јоана“, за кога се веровало да ће ослободити хришћане од Агарјана. У свом приказу, допуштајући контаминацију са именом, тај елеменат из титуле идентификујем као гр. лат. „ego“, ромејско-аромунско *io*, дакле „Ја“ (М. Павловић, приказ: *Mélanges André Vaillant*, ЈФ XXVI, 3—4, с. 628). Пример *io* < *ego* значајан је, јер представља завршетак процеса коме је претходна фаза била *ijo* из *έγω*. Тај се пример повезује са навођеним примерима *хи*, *ји*, што донекле указује на релативну хронологију. Ово све помаже да се разумеју облици *гу*, *ђи*, и да се „г“ из облика *гу* схвати као коректурни фонематски појав према *ју* слично односу *ву* : *ју*. Може се претпоставити регроградно отврдњавање, са аналошком оријентацијом према краћем облику ак. ј. ж. рода. Много старији и општији миксоглотски процес је водио формирању нове фонеме *з / њ* > *џ*^а (cf. мој чланак, „Orbis“ VII).

У круг алоглотних утицаја долази и скраћивање вокалских дужина, карактеристично за српско-штокавске дијалекте архаичнијега типа (*ж* > *у*). Појаву те врсте налазимо као врло значајну за разумевање постанка тзв. паразитног „ј“. Познато је, и по студији А. Белића и по другим студијама и расправама, да се у дијалектима те архаичне зоне налазе облици ј. ж. и ср. рода *џај* (*жена*), *џој* (*дејје*), тако и *овај* (*жена*), *овој* (*дејје*) и сл. Термин „паразитни“ је врло произвољан; о њему се мислило да га треба схватити као рефлекс облика м. рода (*џај*), али се томе јасно противи опозитност категорије рода. Међутим, у процесима свака појава има свој узрок фонолошки или психолошки оправдан, и наука је дужна да пронађе узроке свакој појави. Тако, ако пођемо од анализе фонеме у саставу језичкога знака и од структуре вокалске фонеме у једном и другом облику, уочићемо да је у српскохрватским дијалектима старијега типа у тим облицима вокал имао дужину — *џа̄ј*, *џо̄ј*, са низлазношћу. Та је дужина била елеменат фонемске струк-

² G. Pascu, *Dictionnaire macédo-roumain* I, s. v. *iou*, No 834.

³ G. Nandriš, прилог *Sur l'Origine de Iω dans le titre des souverains bulgares et roumains*. — *Mélanges André Vaillant*, *Revue des Etudes slaves*. Tome quarantième. Paris, 1964.

туре. У облицима који значе завршетак процеса — вокал н е м а дужину — *шај*, *шој* за ж. односно за ср. род. Нормалан фонолошки закључак: по принципу релативног одржавања енергије, при процесима скраћивања вокалска дужина била је праћена еманциповањем вокалоидног завршног низлазног момента дужине датог вокала, што се изразило као *і*, а тај се елеменат стабилисао као „ј“. Тако *a + j* односно *o + j* имају у себи некадашњу фонолошку вредност дугог *ā*, односно дугог *ō*. Тако сматрам да можемо успоставити принцип д е к о м п о з и ц и ј е фонеме и у оваквом виду са „излучивањем“ елемената који ће се манифестовати као „ј“, а то стварно није „паразитски“, него дезагрегацијом еманциповани елеменат.

Анализа фонемске структуре и њихових фонематских вредности води нас још једној фонетској корелацији. У именицама са структуром збирности као диј. *гројзе* (*гроз[д]-је*), *лојзе* (*лоз-је*) А. Белић, гледа метатезу сугласника „ј“ из наставка за збирност (ДИЈС, с. 144 и д.). У ствари ту имамо два дела процеса: један је јављање умекшаности у „з“ (*з'*), а други, каснији, јесте антиципирање умекшаности и његова еманципација у самосталну фонему. Пример типа *лозје* > *лоз'је* > *лоіз'е* > *лојзе* управо одговара стању процеса еманципације елемената умекшаности.

Најзад треба констатовати да фонолошке промене у категоријама врста речи зависе од прекида етимолошке везе са основном базом. Тако према императиву несвр. *гледај*, свр. *погледај*, база *глед-* се прилагођава емотивној вредности уз фонолошку реорганизацију и као *гле!* прелази из категорије именичке вредности у категорију емотивно-изражајних узвика и усклика. У новој емоционалној функцији *гле* може у првом степену имати вредност скретања пажње „погледај!“, „погле“, али у јачем степену може изражавати и специфичне ставове емотивно диференциране с једне стране — чуђење (позитивно), дивљење; с друге стране супротно — чуђење (негативно), ишчуђавање, сумњу, недостатак задовољства (нечим), незадовољство, супротност у ставу (као у изразима *гле молим ње!*, са пребацавањем — *гле њи њега!*).

У појаве микропроцеса спадају тенденције деназализације у пољском језику (школски изговор), према саопштењу проф. Штибера (Stieber, Société de Linguistique de Paris, 20 новембра 1971). Поремећен осећај назалности на крају речи испољава се на два начина: или се губи назална инервација (свакако у првој фази укључена у вокалску дужину), или се еманципује као „м“, дакле *moge* : *megem*. Тако микропроцес доказује дијалекатски однос из венецијанског говора са чувањем *і* : *w* (*noialtri, voialtri, parlavo* и др.), који су ишчезли у говору Тревиза (*no-*

altri, voaltri, parla[v]o), како нам показује расправа Ђованија Мафера (Giovanni Mafera), *Profilo Fonetico-Morphologico dei dialetti da Venezia a Belluno* (L'Italia dialettale, XXII, Anno 1957, p. 158).

VI. АКЦЕНТИ У РИТМИЦИ РЕЧЕНИЦЕ

Студије феномена јањевскога говора водиле су ме да конкретно разјасним борбу изражајне целине према њеним реализационим елементима, а нарочито у миксоглотским процесима.

Прве резултате сам објавио на немачком језику, а овде у вези и са другим дијалекатским процесима, и са потпуним теоретским образложењима.

У реченици, која представља целовитост, налазимо и језичке знаке као аутономне језичке симболе у реализацији, или само виртуелно. Оба елемента, и реч и реченица, имају свако своју структуру. Структура речи као говорног знака је стабилисана целина у реализационим условима језичке дијахроније. Структура реченице је пак релативна и лабилна као актуализација синхронично условљене ситуације.

Ове две различите структуре су у сталној интерференцији, јер речи које имају своје акценте такође су носиоци релативно условљеног реченичног акцента, увек у конкретној стилистичкој ситуацији. Тако постоји непрекидна борба између семантичке основне вредности речи и саме мисли која је у процесу актуализације; обадве пак модулирају у датој речи њене семантичке варијанте, да би је уклопили у њену синтаксичку функцију. О овоме сам имао прилике рећи да језик појединца у једној заједници постаје саставни део општег језика те заједнице, као средство јединства. Како у језику појединаца, тако и у језику заједнице све је у току покрета стабилисања, и то подједнако и у фонацији, као и у структуралним појавама, у реченичким формулацијама, у лексичким и семантичким вредностима.⁴

Језичка социјална динамика почива на психофизиолошкој динамици појединца: социјално условљене статичко-синхроничне језичке

⁴ Die Sprache des Einzelnen in einer Sprachgemeinschaft wird zum Bestandteil der Allgemeinsprache dieser Gemeinschaft als Mittel der Einheit und als deren Merkmal. Wie in der Sprache des Einzelnen, so ist auch in der Sprache der Gemeinschaft alles in Bewegung, im Ausbau, es ist eine stäte Erneuerung und Ausgleichung im Gange, sowohl in der Phonation als auch in den strukturellen Erscheinungen, in den Satzformulierungen, in den lexikalischen und semantischen Werten! — (Zeichen und System der Sprache, I, S. 118).

апстракције нису ништа друго до пројекција динамичких покрета који су условљени тенденцијом ка заједничком ефекту. Тако се речи боре за своју самосталност, да сачувају своју специфичност симбола; исто тако и реченица: она се бори да себи потчини синтаксичко-функционалну службу речи.

У каквом је положају реч која се налази у троструко компликованој ситуацији? — Проблем језичког знака се претвара у питање о знаку и његовом односу према фонаторним елементима, гласовима заједно са квантитетом и тоналитетом, — дакле претвара се у питање структуре, али истовремено и у питање функције. При нормалном начину говора, при интелектуалним исказима, језички се знак, као носилац синтаксичких функција или стилистичког тежишта, реализује са својим нормалним лексемским акцентом, дакле — са својим нормалним квантитетом и тонским покретом (нпр., у српскохрватском језику). Али при емоционалном начину говора реч као носилац стилистичке вредности постаје агресивна и тежи за тим да свој симболички карактер наметне целој реченици. Тако нормално реализована реченица *Er ist mein Freund*, — при емоционалном ставу звучи: *Er ist mein Freund, ich weiss es gut*. А кад ова улога треба да пређе на једну синтагму, онда њу преузима на себе предикат исте синтагме као језички знак:

Er ist mein guter Freund,

Sie sollen es wissen, so wie ich es selber weiss (укључујући подређени опозитум — *Sie:ich selber*).

Реч као носилац реченичнога акцента у принципу бива само појачана: њен квалитет и тоналитет постају потенцирани. Напротив, акценти других речи у реченици се изговарају нормално, некад чак и субнормално, као да остају у сенци. У таквим условима рељеф реченице се увек модифицира *ad hoc*, прилагођавајући се девијацијама емоције. У једном тако обојеном рељефу амплитуде и лонгитуде говорног тока допуштају да се запази и у њиховом ритму одблесак унутрашњих покрета. Али такве варијације немају за последицу разарање акценатског система. Посматрано са фонолошкога гледишта, требало би да акценат речи и надаље задржи свој карактер.

Иако је ту у питању реч-реченица („*eingliedriger Satz*“, „*phrase à membre unique*“), којој се мора признати глобална вредност, — ипак се могу запазити диференцирани функционални елементи, као што су квантитетске варијанте и тонске варијације. Чак и речи које често сретамо у вредности речи-реченице не морају неопходно да измене или да изгубе

свој лексички акценат. Али се могу, и без рушења акценатског система, запазити индивидуалне измене, које каткад прелазе у манир; оне су каткада и дијалекатског порекла, као нпр. *маџарин* са најновијим и ужим дијалекатским померањем (сх. *маџарин* < *маџаџин*, тј. реч при уношењу у српскохрватски језик асмилована је у једном дијалекту речима које су доживеле секундарно акценатско померање). Али вршак акцената у неким дијалекатским типовима показује ове односе:

овàко : ђвако

ова̀ко : ова̀ко

Некад такве измене, у вези са семантичком дистрибуцијом, воде ка обнављању акценатских категорија.

Опозитум *занимање* : *занимање* је усклађен са семантичком дистрибуцијом. Прва нијанса, као глаголска именица (ка инф. *занимајти се*) остаје привржена значењу везаном за облик („*unterhalten*“), а затим добија и значење забављачко („*Unterhaltung*“). Од ових друго значење је семантичким путем добило вредност „бављење неким сталним послом“ („*Beschäftigung*“), са акценатским диференцирањем *занимање*. Таква се тенденција може запазити код глаг. именице *заседање*, према којој стоји акценатски диференцирана форма *заседање*: прва форма је могла имати и значење „седница“ („*Sitzung*“), а друга — „држање саветовања“ („*Tagung*“). Дистрибуција значења карактерисана је померањем акцената речи: фонолошки систем акцентуације није порушен овим конкретним и упрошћеним семантичким средством.

Али је сасвим другачије са интерференцијама два различита акценатска система у миксоглотским процесима. Два различита система се међусобно боре, а као резултат увек се јавља неко упрошћавање. Систем многоструке акцентуације (нпр. у српскохрватском $A^{a+b+c+d}$, где *a* значи дугосилазни, *b* краткосилазни, *c* дугоузлазни, *d* краткоузлазни) бива потиснут другим, упрошћеним системом B^α , где α значи неутрални акценатски тип, — тако да ове врсте билингвистичко-миксоглотско динамизирање води ка упрошћеном резултату, израженом:

$$\frac{A^{a+b+c+d}}{B^\alpha} = \frac{A^\alpha}{B^\alpha} = C^\alpha$$

У овоме правцу смо добили у основи сличан резултат при мешавинама оних језика који припадају с једне стране већ упрошћеном акценатском систему, а са друге стране систему са диференцираним акцентом. Тако је нпр. у бугарском језику, чија је карактеристика врло сложена

ситуација супстрата, а резултат — потпуно уништен словенски диференцирани акценатски систем. Такав румунско-бугарски процес раније се манифестовао у смислу упрошћавања него други процес који се изразио у средишној, централној зони Балканског полуострва, где су прво аромунско-грчка, а затим словенска симбиоза са промењеним супстратом и другим елементима проузроковале нивелисање македонско-словенског акценатског система и његов даљи одјек.

Грчки утицај у синтакси других балканских језика већ је довољно познат према студијама Сандфелда и Ролфса. У стању нових грчких дијалеката Мирамбел (Mirambel, BSLP LVIII, LIX) утврђује чињенице које нам откривају процесе комплексних језичких контакта. Само таквим путевима може се објаснити да у македонским словенским дијалектима имамо у једној зони акценат на претпоследњем слогу (пенултима) а у другој зони на трећем слогу од краја (антепенултима). Оваква мишљења се потврђују у мојим објашњењима о „ч“ : „ш“ изоглоси, у контакту румунског језика и српске источне дијалекатске зоне (cf. мој чланак у зборнику *Omagiu lui Alexandru Rosetti*).

Како се врше ови контакти изражаја? Где треба тражити разјашњење? И још — чиме је условљен крајњи резултат? — Да би се добио одговор који може задовољити, и да би се могла разумети дијахроно-миксоглотска еволуција, овде ће бити приказана три процеса из ближе перспективе. У томе смислу ћу интерпретирати три стања у три дијалекатске типа, према чему ћу покушати да успоставим општи принцип, и поред тога што се та три пункта одликују посебним условима.

1° Пре свега наводимо српско-аромунске миксоглотске директне процесе у Призрену, где се крајем XVIII века доселило 140 аромунских породица из Јањине (Епир), бежећи од насиља Али-паше. Два столећа заједничког живота са Србима, преко двојезичности, водила су ка изједначењу, унифицирању, тако да су током времена и језички уопште србизирани. Године 1954. сам у Призрену нашао још само четрнаест лица која су имала обичај да се при сусретима међусобно на аромунском поздрављају. С друге стране, у српском призренском дијалекту (осим губитка неких падежних наставка) јавио се утицај аромунског система квантитета и акцента). Дужине су скраћене, а два кратка акцента показују тенденцију ка изједначавању по типу, а са односом краткоће у обичном говору и са продужавањем при емоционалном истицању (о тим проучавањима в. мој чланак у часопису „Orbis“ VII).

2° Други процес који нам открива дијалекатске мешавине установио сам при студијама у малом месту Јањево (на источном Косову). Стара штокавска акцентуација, која је несумњиво била једна од карак-

теристика говора у Јањеву, у наше доба показује веома интересантне интерференције. Старо становништво Јањева се махом иселило у Банат (Панчево и околина) у време велике сеобе, тако да је остао само мали број старих породица (можда само три, али разгранате). Обновљањем становништва уништен је тип западно-косовске акцентуације. С друге стране уношен је већ упрошћени систем, под утицајима балканистичким, из Скопске Црне Горе (кратак, са стилистички условљеним дуљењем). Осим тога било је и неколико алоглотних породица са акцентима \sim : \sim . Тако је настала интерференција акцената из више акценатских система. Тиме сам у току вишегодишњих испитивања, поред осталог, забележио *коване* и *коване*, *кашолнице* — *седџу*, али *којџу*, *исилеџу*, затим *џасеју* — *џасеју*, чак *знају* — *знају* — *знају*; *свањива*, али емоционално *свањива*, *мнџица* (не: *младница*) и *мнџица*: *дођоше*, *дадоше* а такође *дођоше*, *дадоше*. — Квантитет и акценатовани слогови нису стабилизовани у корелацији, те алтернације постају основном карактеристиком:

“ : ’
 ‘ : ’
 “ : ’

Пропадање некадашега акценатског система вршено је дуго времена, и у самом Јањеву сусрети разних система указивали су на тенденције које су се почеле изражавати. Тај део процес обухваћен је у дугом размаку, испитивањем говора Вице Ђурића (преко сто година, 1934), па до педесетогодишње деце (1931, 1958, 1965).⁵

3° Такође је интересантан кановачки дијалекат, са својим дуљењима краткоузлазног и кратконилазног акцента, нпр. *дукаџ*, *асџал*, *кано* („као оно“), о чему је дао прва научна обавештења Љуб. Стојановић (AfsI Ph. XXV). — Такво дуљење, према моме мишљењу, може се сматрати као стабилисање дијалекатских мешавина у XIX веку. Сасвим је јасно да овде имамо сусрет косовског, југозападног четвороакценатског система и упрошћеног „иктус“-система југоисточне зоне.

Од свих случајева је најинтересантнији други, који нам допушта да откријемо комплексни ток укрштених процеса и да објаснимо резултате.

Алтернације *слама* — *слама* (\grave{a} : \grave{a}) и *слама слама* (\grave{a} : \acute{a}) не представљају стабилисане акценте речи, као што је у кановачкоме говору

⁵ В. о томе мој чланак на француском *Les processus linguistiques et la mixoglotte*, — *Studia linguistica in honorem Thaddei Lehr-Splawinski* 1963. P. 256 ff.

у Шумадији, где постоји само тип *сла́ма*, као у већ наведеним примерима *дукаџи*, *асџал*, *ка̀но* (*каоно*, *као-оно*). Према томе јасно је да у јањевском говору реализовања акцената не припадају једној лексеми или једној морфеми. Једна форма са таквим алтернацијама у стилистичкој функцији биће изговорена са дугим вокалом. Супротно овоме синтаксички и стилистички ненаглашен слог добија кратки, дакле слаби акценат. Тако сам ја у Јањеву забележио примере

голе́ма је с о́ б а

и

сдба је г о л е́ ма

а такође

донèја с л а́ му

и

сла̀му је д о н е́ ја

Фонациона линија реченице, дакле, одређује природу слога, његов квантитет, као и тоналитет. Психофизиолошки динамизирана фонациона линија у јањевском говору такође може проузроковати низлазни тон акцентованог слога, нпр.

У рупу се сакрија мџш

А томе одговара линија покрета тонског:

Ритмичка линија са својим акцентима интонације изражаја, општом експресивношћу ситуације у с л о в љ а в а или емоционалношћу о б о ј а в а, р е г и р а све фонаторне елементе изражаја, као што су синтагматске тактовне групе, а тиме утиче и на акценте појединих речи. *Најзначајнији* акценат слога у једној реченици се испољава и идентификује као вршак рељефа реченичне линије или тактовне групе; некада пак неки други слог постаје носилац фонационог вршка реченичне линије. Акценти појединих речи у принципу остају у сенци. На такав закључак нам указују процеси у призренском говору. Победничка реченична интонација у кановачком говору, која је проузроковала већ напред поменуте девијације, стабилизује се са новим нијансама акцената речи.

У миксоглотским ситуацијама акценти појединих речи, дакле, постају подређени општем ритму реченице, а тиме и сам акценатски систем у таквој миксоглотској борби побеђеног језика бива разорен

и његови акценти речи ишчезавају. Напротив, стилистички најзначајнија изражајна вредност добија значај апсолутног, главног принципа фонације. У томе смислу истакнути вршци говорних тактова замењују некадање акценте речи.

Миксоглотски условљена борба између лексичко-семантичких вредности с њиховим акцентима и фонационо-ритмичка линија са њеним реченичним акцентом, дакле са реализацијом по језичко-психолошким принципима, — обично се развија у три узастопне етапе:

1. Двојезична ситуација супротставља два различна акценатска система једног према другоме, подстичући њихову међусобну борбу.

2. Стилистички условљен реченични акценат отпочиње борбу са акцентима речи, које он обично побеђује и потискује. Крајњи резултат је већ поменуто уништење акценатског система.

3. Ритмички рељеф реченице и њена доминантна динамика каткада реформирају секундарни, стилистички условљен акценат речи, и каткад их стабилизују у виду нових акцената, тако да се може добити нова типолошка основа, — као што је нпр. акцентовање последњег слога („ултима“) постало карактеристично за француски језик.

Значај ових закључака потврђују лингвистички посматране полиглотске ситуације у балканским језицима, а на то указују интерпретације Сандфелда и Вајнрајха. Ја бих пак могао упозорити и на околност да она лица која употребљавају више балканских језика — обично употребљавају један тип ритмичке реченичне линије као општи изражајни ритмички „оквир“, нарочито кад говоре македонски и аромунски, или аромунски и новогрчки, нпр. аромунски:

Alghi pradzi | pi dzale lai

а македонски:

Бели њари | за црни дни!

Таква симбиоза је мање уочљива и мање карактеристична ако се тиче албанског или турског језика у односу на македонскословенски и аромунски језик.

VII. TOPONYMICA PSEUDOSLAVICA

При етничким симбиозама и језичким мешањима често наилазимо на хибридне формације које наука нормалним етимолошким поступком није могла решити, или је решење упућивано супротном смеру. За такве случајеве микроанализа је једини индицирани метод.

При данашњем стању факата и нових методолошких погледа неопходно је дефинитивно кориговати већ одавно преживели младограматичарски схваћен принцип спонтане еволутивности у језику. То се наметало конкретно по питању формирања јужнословенских језика, код којих је еволуција неадекватна према корелативно усклађеном односу интегралних и диференцијалних црта ($c : s$, resp. $\check{c} : [d]\check{z}$) у друге две групе словенских језика (упор. Meillet—Vaillant, *Le Slave Commun*, 94). Питање формирања јужнословенских језика и конкретно укључени однос црта сматраних диференцијалним ознакама објаснио сам миксоглотским процесима, дакле утицајем диференциранога супстрата (*Симбиоза њроцеса и диференцирање њрасл. t j — d j*, ЈФ XXVII; *Les Slaves du Sud d'après les Langues*, у Зборнику *La Macédoine et les Macédoniens*, Skopje 1969).

Према томе истичу се три укључена резултата, према заједничкој словенској вредности $tj—dj$, које се као далеко чување старине огледа у македонским ознакама $k — f$.

Изразите некорелативности показују кајкавске и чакавске црте тога типа на територији словеначког и српскохрватског језика, и континуанте у односу макед. $k — f$ и македонскословенског и аромунског $\check{c} — \check{z}\check{g}$ према бугарско-румунском $\check{s}t — \check{z}d$.

Ове континуанте се, дакле, не могу идентификовати са етничким карактеристикама, које су комплексније и одређеније (осим интарзија).

Да би се из тих мојих поставки у пуној мери уочио први, основни недостатак младограматичарског идентификовања језичких и етничких вредности, овде ћемо изнети недвосмислено диференцирање оних примера који су управо за младограматичарско гледиште *contradictio in adiectu*.

То су п р и в и д н и славизми, *toponymica pseudoslavica*. Навешћемо четири разна случаја.

1. Топ. *Рождацие*, у околини Врања, већ је истицан у дискусијама на седницама Пленума Славистичке ономастичке комисије (марта 1966) и славистичког конгреса у Прагу (1968). Са тим топонимијама је у вези хидр. *Рождачица*, назив речице која се од извора до поменутога села зове *Сџанска река*. Овај хидроним, који се односи на први део тока ове речице, указује на пут топонимске интерпретације. Назив *Сџан* је посрбљени топоним према „Катун“, а оба типа су констатована и у оним српским говорима који су на теренима западног огранка Влаха пастира; према тим називима имамо двојну семантичку групу: апелатив *кајџун уз кајџунари*, топ. *Кашун*, затим *Сџан* (планински, место летњег

пребивања и справљања млечних производа), *сѣанарица* уп. патр. *Сѣанаревићи*. У близини села *Рождаце*, налазимо и топ. *Власе* (Врањска околина), који се јавља и у близини Ниша и Пирота, и стоји у супстратној вези са топ. *Власојинце*, са хидронимом *Власина* и називом краја *Власина* (упор. Р. Николић, *Власина и Крајшине*). Према томе *Рождаце* је у вези са групом Влаха пастира источне гране, управо на путу од влашких станишта Косова Поља, и има везе са већим бројем локалитета, антропонима и патронима, који се помињу у повељама даровницама српских владара (в. пробну топонимску карту Историјског института САНУ).

Према оваквој теренској и ономастичкој оријентацији намеће се једини правилан пут за тумачење топонима *Рождаце*. Супстратна галска компонента унела је у оронимију Илирикума базу **ard-*, која се налази и у лат. *arduus* (*W-H I*, 66), али која је у оронимској вредности гал. *Arduenna*, *Arduinna* (*Dottin, La Langue gauloise*, 61, 112) пренета у Илирикум (упор. ор. *Радан*). Дакле галска база **ard-* је паралелна са **gel-* (упор. мој чланак *Une Isoglosse serbe conditionnée par le substrat proto-roumain*, у зборнику *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, с. 677 и др.).

При прелазу апелатива у састав оронимске синтагме индициран је фонетски процес, уз метатезу ликвида **ard- + *gala / *gela*, са асимилацијом **arž-gela*, а са односом *a : o*, и секундарном дисимилацијом **rož + gela > *rož + džela > *rožd[žela]*, дакле са реконструисаном базом **rožd-*, а са српским топонимским формансом — *Рожд-а-це* „Планинци“, село Плавиница. Предвиђам евентуално и контаминацију у првоме делу **ard-u : arg|i|*, упор. лат. *argilla* „weiser Töpfererde, Mergel“ (*W-H I*, 66), **arž + *g|ella| > aržd- > rožd(ace)*. Тако видимо изразиту оронимску сложеницу у топонимској бази, без икакве везе са слов. *rod*, где би *жд* било у опозитуму према *ђ* у срп. речи *рођаци*, при чему није потребно истицати да је у топонимији непознат тип „Род-јаци“, и нема везе са буг. „рожден“.

Рождаце је, дакле, изразит пример псеудославизма.

2. Топ. *Тибужде* на први поглед представља несловенску реч, и по томе већ не би могао бити сматран мерилом за језичке односе, а још мање за одређивање етничке словенске припадности.

Тај топоним по својој структури према бази а и према наставку представља комплексну и интересантну ономастичку загонетку. Део који се овде осећа као семантичка база, чак и кад се узму у обзир девијације изазване међујезичким процесима, не упућује никако на словенску оријентацију, а исто тако ни форманс, који се приказује у две евентуалне варијанте. Стога треба и у овоме случају за анализу потражити полазну

тачку у општој теренској ситуацији. То се намеће, иако у овоме случају не очекујемо у бази неку оронимску вредност, јер је то врло значајан принцип при топономастичким проучавањима. Релациони однос у вези са једним хидронимом довео је проф. Смитлена (Smittlein) да нелогичан хидроним *Savreuse* (диј. „Слатка река“) сведе на значење „Supérieure“, јер је уочио да је река прво текла горњом терасом, па променила ток, а њен назив био је теренски мотивисан. У овоме смислу према теренској оријентацији запажамо у околини села *Тибужде* већи број оронимских апелатива и назива локалитета који указују на пастирски живот. То су: *Бубањ*, назив оближњег већег брда (као и близу Ниша *Бубањ*), у коме имамо базу **bobus* (*bovis, bibus*, а та се база изразитије јавља у локалитету *Бубањца*, уз који иде *Бакушица* (упор. л. *Васса*), и најзад *Бачин* и *Бачевишиће*, који се сведе на изразити пасторални апелатив. Уз друге називе локалитета који се односе на пастире, имамо два интересантна: *Парчишце* и *Деленице*, из којих видимо да је у два маха вршено дељење, парцелисање плодног земљишта, а ово указује на то да је у томе крају земљиште раније представљало колективну својину, каквог су карактера били теренски поседи родова Влаха пастира.

Према томе *Тибужде* треба посматрати уопште као топоним условљен пастирским животом. Ово нас већ одређеније упућује на базу грчкога глагола *διαβόσκω* „pourir; se disperser pour chercher su rature“ (*Alexandre, Dictionnaire de la Langue grecque*) уз префиксно значење спецификације („на разне стране“), дакле *ιτι* — грч. партикула *δια*, а суфикс *δε*, гр. *δε* је познати грчки елеменат. Структура би била $\delta\iota(\alpha) + \beta\acute{o}\sigma\kappa\eta + \delta\epsilon$, resp. $\delta\iota(\alpha)\beta\acute{o}\sigma\kappa\alpha\varsigma + \delta\epsilon$, показујући: 1° да је влашки елеменат као романизиран слој примио грчку реч пре преласка *β* у *υ* и несумњиво пре преузимања топонима *Βαβαί* (*Διαβαίτης*) из грчког у македонски; 2° да је терен на коме је постао овај топоним био обухваћен изоглосом *ο > ι* (упор. хидр. *Буна*, Далм.), а томе одговара топ. *Бунушевце* (упор. ар. *bin* л. *bovis*), а треба уочити редукцију кратког вокала испред акцентованог слога; 3° да је *sk* дало *s' > s'* што одговара гласовном процесу варијанте *Scer(d)*- у данашњој сложеници *Шар-џланина*. Ако је пак у процесу скривена варијанта — $\beta\acute{o}\sigma\kappa\alpha\varsigma + \delta\epsilon$, онда је условљен прелазни ступањ *zd'* као у Олимпо-Влаха (*Weigand, Die Olymptwalachen*). У првом случају је једначење по звучности, у другоме случају имамо коректуру артикулације умекшаношћу.

Тибужде, дакле, представља такође један псеудославизам, и то функционалног типа.

3. Поменућемо већ познати случај *Шар-џланина*, који нема никакве везе са прид. „шарен“, него представља варијанту **Scerd-* према **Scord-*, упор. *Scordi coi*, *Scordistai* и топониме *Скрадин*, *Скрад* (А. Mayer).

То је такође псеудославизам.

4. Један случај из симбиозе македонско-словенског језика и влашког супстрата налазимо по Ватрославу Облаку (*Einige Kapitel au: der bulgarischen Grammatik*, Afsh Ph XVII) у костурском говору, при чему микроанализа открива хибридне облике *vašĉea*, *našĉea*. Ватрослав Облак то тумачи као здруживање, спајање макед. облика *vaš*, *naš* са *šĉe*, *šĉa*. Међутим, тај случај је много занимљивији, а тиме и много значајнији него што је мислио Облак. У ствари ту имамо словенске посесиве појачане аромунском демонстративском постпозицијом *cea* (*ĉea*) „*celle-ci*“, упор. *acel*, *acea* (Mihaileanu, *Dictionar macedoromân*, s. XII; G. Pasesu, *Dictionnaire macédo roumain*, s. v. *atel*). Дакле ту имамо једну функцију типа „*votre + celui-ci*“, „*notre + celui-ci*“. Ово нам пак открива сам миксоглотски процес симбиозе. При славизирању, Власи су словенском посесиву додавали за појачање аромунски облик: *naš[a]ĉ[e]a*, *vaš[a]ĉ[e]a*, што је било за њихово језичко осећање еквивалентно појачаним облицима *vašava*, *našava* (cf. мој чланак наведен на с. 39).

Тај случај представља такође један псеудославизам, и то структуре хибридног типа, који омогућава потпуније разумевање хибридитета у етнониимији.

5. Ороними *Облик и Св. Илија* су веома интересантни за примену микроанализе.

Северно од Врања налази се планина *Облик* (1310 м), и према њој планина *Св. Илија*. И један и други ороним су занимљиви са психолошко-језичке тачке гледишта, а први нарочито с обзиром на супстратне предсловенске односе.

Ороним *Св. Илија* иде у круг народних етимологија. Чуо сам, и то веома давно, од старијих људи објашњење: да је српска војска у време српско-турског рата ту, на планини, поставила највећи топ, топ градске артиљерије, великога калибра. Кад се пуцало, грмело је као кад Св. Илија баца громове, па су зато и планину прозвали *Св. Илија*.

У ствари тај ороним почива на бази коју налазимо у неким грчким оронимима, као *Ἐλιών* у Беотији (1749 м.), станиште Аполона и муза грчке митологије, јер је *Ἦλιος* бог Сунца, који се на четворопрегу вози по небу од истока до запада у току дана, а око главе има круг сунчаних зракова. По моме мишљењу грчкој бази оронима овог типа при-

падао би и ор. *Јелница њланина*, управо одговарајући грчком Ἰλιθενής „haut“, „élevé“.

Други тип, ор. *Облик* је права ономастичка загонетка. У Речнику Вука Караџића налазимо *обличје* везано за *облик* са значењем „das Antlitz, das Gesicht, facies“. У речнику Ристића и Кангрге ми немамо Вуково значење које почива на бази „лик“, „изглед“, ми се ту дају три померена, шира значења за „форму“: — 1. „Form“ (земљин облик; облик у коме се јавља кристалисање минерала; облик, изглед шешира, тј. неизгужваног; форма, облик речи у граматички, тј. у структури језика); 2. „Gestalt“ (за облик Земље (!), за изглед човека, за изглед лека — у прашку или пилулама); 3. „Gestaltung“. Сва ова значења и варијанте не могу се примити као база за настанак првобитне мотивисаности оронима *Облик*.

При ономастичким дискусијама трећа полазити од семантичке оријентације, од основне мотивисаности, па и ако је избледела, за њом треба трагати, чак ако је и ишчезла. Теренски изглед најчешће је основа за оронимске формације. Према *ком*, *кук*, *чука* формиран су планински називи *Комови*, *Кукавица* (не по птици кукавици), *Чукарица*. Према средњеевропском и илирском *tal* формиран су називи *Малеш*, *Малован*, *Малча* (зб. **Maltia*). Назив *Дебело брдо* открива широки заобљени изглед; *Широки брег*, у Херцеговини, открива сличну особину, а *Тусио брдо* управо значи „Дебело брдо“, и указује на један веома редак лексемски траг.

Заобљеност је у случају врањског оронима основна карактеристика. Али назив *Облик*, по данашњем језичком осећању, као и према значењима која дају речници Вука Караџића и Ристића — Кангрге, не можемо везати за „облину“ као карактеристику. Већ у Вукову речнику се показује да је *облик* „Gesicht“ везано за „лик“, а то је девијација према значењу „gewölbt“, „обличаст“. Управо већ у Речнику Вука Караџића имамо прекид етимолошке везе између *облик* „Gesicht“ и ном. *облица* „Walze“ и *облић* „грашак“.

Међутим, у речи *облић* имамо правилну првобитну структуру, пре него што се свела на уже, специфично значење „грашак“, јер основа томе одговара, а деминутивско „-ић“ означава општи колективски сингулатив ситних предмера са квалификативом облине, облости. — Томе се пак противи основна карактеристика српске оронимије, јер за значење заобљености то би био усамљени изузетак, пошто се таква квалификација у српској оронимији постиже семантичким квалификативима „дебели“, „тусти“, „широки“. Ова нас чињеница упућује на то да тражимо разјашњење на другој страни.

Семантичку вредност „округласта планина“, „обла планина“ ја сам констатовао у орониму *Авала* у чланку *Onomastica illyrica — Onomastička studijska orijentacija, problemi i metodi* (*Onomastica Yougoslavica I*, стр. 41 и д.; упор. М. Pavlović, *Tara, Mal, Maja*, communication, VIIe Congrès International d'onomastique, Firenze, Atti II). Имамо базу са *o : a*, тј. са односом словенског *облз* „rund“ (Miklosich), према келтском *aballo, avallo (b : v)*, како наводи Дотен (George Dottin, op. cit. p. 86; 67, 124, 131, 214). *Avallon* (са основним значењем „јабука“, тј. сферични облик тог плода) је констатован као назив једног малог острва у каналу La Manche, а у Француској постоји са умереним значењем варош *Avallon*.

Ороним *Авала* (келт. *Avallo*) донела је на Балканско полуострво она група Келта која је основала *Singidunum*, тј. Београд, и која је оставила трага у називима око Космаја, као што су топ. *Неменикуће*, хибридна формација: *nemed-* (како су Келти називали светилишта са жртвеницима на неком пропланку), и *kuč* „дрвен“, затим хидр. *Turija*, и др., поред несумњивих римских остатака.

Значи да је назив планине из околине Врања првобитно био *Aballo* — дат од стране келтске групе која је у процесу романизације формирала *Влахе* као етнимон, управо у зони у којој су, поред процеса србизирања, одржани данашњи српски топоними *Тибужде*, *Бунушевце*, *Власе*, пл. *Влаиња*, *Власина* и др., и какве налазимо у јужнијем појасу, нпр. око Јањева (упор. моју студију *Говор Јањева*, овде већ анализирану). У процесу симбиозе са Србима, такав ороним у билингвистичкој фази, замењен је српском формом, али са келтском ономастичком вредношћу.

Потпуно паралелан пример имамо у топониму *Облик*, у старој Зети, у Црмници, са називом оближњег села у логично постављеној деминутивској формацији *Облић*, на реци истога имена. Оба топонима су могла настати једино према некадањем, ишчезлом предсловенском орониму, а према топониму настао је хидроним. Топоним *Облик* означава стари град у коме је владао српски краљ Владимир, када га је заробио македонски цар Самуило (упор. легенду о Владимиру и Косари, као и студију о тој теми од Стојана Новаковића). Топоними *Облик* и *Облић* из тако далеке старине (по Народној енциклопедији, III, s. v. *Облик*) припадају дијалекатској зони са старијом акцентуацијом, нарочито са акцентованим крајњим слогом, како потпуно одговара умереном акценту у деминутивском апелативу *облић* у значењу зб. „грашак“, како је наведено у Вукову речнику, тј. заобљена, округласта зрна. Такав акценат потврђује супституцију, замену раније насталог, Келтима донетог назива у две варијанте — **Aballo*, **Avallo* > *Авала* и *Aballo* > *Облик*. У првом

случају назив који су донели оснивачи *Singidunum-a* са прелазом $b > v$ прво је подлегао романизацији, те у вези са прелазним w ($b > w > v$) **Aval-* није дало *обџл* (по закону ие. \bar{a} : сл. δ) већ се показало ослањање на *јавџл(ка)*. У другој случају a тј. „ \bar{a} “, уз неизмењено „ b “, дало је o по типу словенског $o < \bar{a}$. Микропроцеси при прелазу $b > v$ преко нестабилне фонеме „ w “ указују на то као на процес који је у вируленцији донет на Балканско полуострво и ту био стабилисан у једном или у другом правцу, а иза тога се указује секундарни закључак. Српски, односно хрватски глас „ v “ у тој фази није имао прецизну лабиоденталну артикулацију (упор. одељак IV).

Независност ова два начина уношења исте галске лексеме у српску оронимску групу показује се у виду два наставка (a ; *ик*). Како је семантички већ показано да ор. *Облик* није славизам већ калк у пуној мери прилагођен српском језику, онда идемо према закључку: да су форме *Авала* (*Avallo*) и *Облик* (*Aballo*) хетерохроно диференциране.

Облици овде анализирани показују јасно да се при топонимским и другим анализама мора имати много опрезности, и да се облици који се привидно јављају као славизми ни у ком случају не могу узимати као етничка еквиваленција.

На ово упућују и примери топонима са *ши* и *жд*, а које врло објективно само наводи Б. Конески у својој Историји македонског језика. Међу њима има примера из разних области, чак из Херцеговине и Славоније. Код многих од њих су базе несловенске, дакле и ту бисмо имали псеудославизме. То у великој мери смањује оно што би се хтело тумачити да су наносни елементи. У сваком случају наведени примери у пуној мери показују пут којим су миксоглотски процеси довели до диференцирања јужнословенских црта, те такве данашње црте губе вредност ознаке за етничко идентификовање.

VIII. ФУНКЦИОНАЛНИ ТОПОНИМИ КАО ПРИВИДНИ ЕТНОНИМИ

Микролингвистичка анализа допушта да правилно одредимо знатне девијације управо код неких топонима који имају шири, екстралингвистички значај.

Топоними, називи насеља и локалитета, јављају се најчешће као теренски квалификативи, било као директна, именска ознака, било у виду синтагме. Други вид чине топоними антропонимске оријентације углавном као посесивна ознака. Овима су блиски они који упућују на функционалну оријентацију (*Сиреоци*, *Шийијаре*, *Коларе*), а други на етничке карактеристике.

Према већ разгледаним миксоглотским топонимским комбинацијама које се у језичком осећању јављају као привидни славизми, при микро-анализама запажамо девијације и друге врсте, у правцу етнонимских вредности. Семантичка кретања су две врсте. С једне стране имамо од етнонима прелаз ка апелативским вредностима са губитком етнонимске специфичности. С друге стране имамо случајеве да од теренских назива настају етноними и да се јављају инверсни формацијски анаколутути.

1. Карактеристичан случај представља укрштање теренских назива са етнонимским корелативима, нарочито групације типа *Latium* (Paulis-Wissowa RACI² 121; W-H I, 770), према коме се формирао етн. *Latinus*, али им је веза прекинута због стабилизације и семантичког ширења етн. *Romanus* и формулисања Римске империје, тако да је *Latium* остало у свом семантичком теренском опсегу. Међутим, Никола Вулић у својој расправи о географским називима у античко доба у средишним областима Балканског полуострва (Гласник Скопског научног друштва XIX, ДН св. 11, с. 1—5) говори о македонском племену Линкеста и наводи називе њихове земље. По микроанализи структуре протумачио сам да је према теренском називу области *εἰ Λυχνόν* настао назив *Linkesti* (Ἀρχιβασιλεὺς Λυχνεστῶν Μακεδόνων βασιλέα), а затим да према Птоломеју имамо реципрочно инверсно *Linkestia* — *Λυχνεστία*, у анаколуту *Λυχνεστία* (cf. *Најстарији македонско-џлеменски називи и њихови етнонимски називи*. — *Словенска ономастика*, Скопје 1969, с. 104 и д.).

2. За реч *Влах*, мн. *Власи*, супротно мишљењу немачке науке да је тај етнимон дошао к нама према немачком, констатовано сам у вези са словенском метатезом у Илирикуму да смо тај етнимон добили преко Гала (који су ушли у састав романизованог слоја Влаха), дакле са процесом **Welsh* > *Влаш-*, *Влах-*, и то у обе групе (cf. *Стари Влахи, Власини, Власинско Блајно, Власојинице, Влахе* и др.). Али у вези са процесом *v : w : b* и са упрошћавањем групе *вл > л* (*Лашини*, cf. *Лашини* < *Влашчичи*) могла се утврдити репартиција Влаха, њихова диференцирања и кретања, у вези са процесима романизације, славизације, симбиозе и асимилације са Србима. Ефекти диференцирани указују на појединости хетерохронних микропроцеса, који се откривају испод каснијег слоја крупних семантичких појава везаних за социјална померања у саставу и животу Влаха пастира, који су за Законик цара Душана (XIV в.) „*corpus separatum*“, специфичан слој у феудалној структури државе, са специфичним социјалним одредбама; касније пак, по турским освајањима српских земаља, у вези са последњим таласом симбиозе и језичког србизирања, назив *влах* добијао је апелативно-етнонимску вредност, из чега се скристалисавала варијанта *влах-џасинир*, са значењем

за католике „православни“, за Турке и домаће муслимане „хришћанин уопште, поглавито православни“, за Хрвате „православни Србин“, као у спеву И. Мажуранића. Такве фазе семантичког превирања потврђује и *Pravno-povjesni rjesnik* Вл. Мажуранића, а у детаљима је занимљив материјал из етнографских зборника (*Насеља САНУ; Zbornik za narodni zivot i obicaje JAZU*). Cf. мој реферат на Конгресу ономастике у Амстердаму *Les Traces des Celtes en Illyricum (Proceeding of the Eighth International Congress of Onomastics sciences, 1966)*.

3. Међутим, посебан проблем и посебан семантички вид чине етници који се јављају не само у скристалисаним етничким зонама, него и у иноплеменским, инородним етничким областима као етнонимске инкрустације.

Такве су инкрустиције често настајале при формирању насеља и пресељавањима, било после ратова, било по хрисовуљама — даровницама, које су манастирима задужбинама издавали стари српски владари; такође при масовним миграцијама и посебним појединачним пресељењима. У такве појаве иду примери као *Србиново* (Тетово), *Србљани* (Охрид), *Србица* (Дреница; Дервента), *Срб* (Госпић). *Грк* је у алоглотним зонама „дућанџија“, „трговац“, „механџија“; топ. *Грк-Ислам* — *Грчки Ислам* је такође инкрустација на граници Далмације, као и *Арбнеши* (крај Задра, у XVII в. досељени са бискупом Змајевићем), тако и *Лашин* (Плашко, Огулин). Презиме *Бугарски* придавано је некад и понеком досељенику из неослобођених крајева (из Турске). Неке сличне формације се уопште не осећају као етноними, нпр. *Грчић* (Лозница) или *Грчишиће* (Т. Велес). Неки су пак несумњиво псеудоетноними, привидни етници. Такви су несумњиво теренски назив *Грч врх* (Ново Место), *Грчац* (Младеновац), *Грчак* (Крушевац), *Грчачевец* (Љубљана), *Грчарице*, *Грчарске Равне* (Кочевје), а можда и *Грчин* (Призрен), чија би база могла почивати на облику л. **Gartius*.

У Крушеву (Макед.) *Vurgur* (*v* — *b*; ротацизам) „Бугар“ има значење социолошког типа, по функцији у микротопониму *Вургур-Маало* на периферији, са ниским кућицама, супротно називу једне махале из центра насеља — *Мижак-Маало* „Мијачка Махала“, са кућама на спрат, где станују печалбари, грађани, грађевинари и трговци. Тако се на овај начин уочава етимолошки продор неетнонима у етнонимску зону. То би били псеудоетноними.

4. Утврђивање псеудо-етнонимије почива на врло утанчаним анализама, на комплексној „вивисекцији“ таквих језичких феномена, који се обично могу наслутити само по неком детаљу, било фонемске, било семантичке природе.

Најинтересантнији случај привидне етнонимске топонимије чине два примера топонима — *Рвајши* на Ибру (Рашка) и *Арвајши* (Треспанско језеро). Међутим, један пример семантичком нелогичношћу подстакао је сумњу да су ти примери топонимске инкрустације. Наиме, Мићун Павићевић, продуктор великог броја књига — анегдота о Црногорцима, а најчешће лично срочених причаца, наводи да Турци старешину Црногораца у Цариграду називају „Хрват-баша“, а П. Скок (*Етимологијски рјечник*) то помиње за Шпичане „који су служили у Цариграду“, да су их Турци звали „Хрвати“. То су били обично аргати, физички радници, а њихов „еснафски“ старешина називан је „хрват-баша“, управо „рват баша“, „арватбаша“. Како је сваки еснаф имао свог старешину и заступника пред турским властима, тако су и обични радници, аргати имали старешину. А како је у Цариграду било релативно доста Црногораца, разумљиво је да је семантема „црногорски“ ушла у синтагму која означава старешину, у романско-илирском виду „арват“ „arvatē“. Тако су називи села који се помињу у Скоковом етимолошком речнику били топоними функционалног карактера, што је нарочито одговарало средњовековном специјализовању становника по насељима. А. др. Е. Перуничкић констатује привремено насеље (*Макиш*) Срба из Хрватске у време Кнеза Милоша (Политика, 6. XI 1964). Са реконструисаним обликом (са „х“) била би села царских или манастирских тежака, орача са називом *Рвајши* у некадашњим окрузима *Крушевачком*, *Рудничком*, *Ваљевском*. Поред опште опрезности Петра Скока при давању етимолошких објашњења, ипак запажамо да он није уочио значење које му је сугестивно наметало арбанашко село *Нагвати* близу Атине. Он сам помиње пример *Хрвајшац*, за који каже „њива“, *Прњавор* — *Бешеновац* у Фрушкој Гори, а назив *Бешеново* одговара арб. *beshnik* „земљани суд за печење хлеба, црепуља“ (cf. топ. *Бешка* „овчара“), па би се све то могло довести у везу са арб. селима из времена Сеобе, а формираним од Арбанаса. Скок, идући за Маретићем, скреће дискусију на питање о суфиксу, али се не одлучује за Порфириногеново објашњење „они који поседују много земље“. Довољно је нагласити да имамо арб. *arvatē* (Лукај) у значењу „радити, занимати се, забављати се радом“, а у директној вези са овим је лат. *arvalis* „qui concerne les champs“ (cf. *fratres arvales*, Chatelain), *arvus*, *arv* (W-H I, 71); а та се база рефлектује бочно и у аромунском. Ту је и основа функционалне вредности ових псеудоетнонимских топонима. (О томе моје саопштење: Société de Linguistique de Paris, 20 octobre 1971).

Да у оваквим случајевима имамо функционалну вредност топонимске базе, најбоље видимо по Скоковим примерима са хрватског етничког терена. На истом етничком подручју не могу бити етнонимске

инкрустације, те нису етнонимски мотивисани, нису логични топоними исте базе. Дакле на терену Хрватске топоними типа „Рват“, немају везе са етнонимском базом „хрват“. Топоним *Рвајковић* (Осик код Госпића, Лика), хидр. *Рвајска рјечица* (с. Бучје, Бродски котар) носе у себи функционалну карактеристику, какву несумњиво има топ. *Рвајско село* (под Авалом — ?) које такође наводи Скок. Вук наводи апелатив *рвајишина* (Далм.) за вино „које није добро као приморско“, дакле првобитно, основно значење је квалификационо „које пију прости људи“, „простачко вино“. И ту имамо само етнонимски привид, а тај пример Скок не узима у обзир.

При микроанализи, при трагању за конкретним вредностима базе, треба упоредити семантичку вредност изведенице. Тако *рвајка* означава „простонародну капу“ по Јукићу (Развитак, 1938², с. 172), тако и по примеру из Бања Луке (ЗНЖ IV, 1893). У овим примерима реч означаје *народску кају*, свакако веома лепу, али у опозитуму (од средњег века још) према украсима за главу, какве су носиле властелинке. Ово нарочито јасно показује пример из доба народног препорода, од Мих. Павлиновића: „*Марија...одликовала се својим ујлејњацима, ћерданима и хрвајком*“ (Путоп. 1888, с. 103). Али је значење већ патриотско кад се чланови хора приказују „под црвеним хрваткама“ (Вј. Новак, *Два свијета*, 1905, с. 214). Романтичарски је лепо значење, непсејоративно у речи *Хрвајцуље* за збирку лирских песама А. Шеное (упор. Хрв. коло XVIII. с. 57).

Базе романског типа *aro, arvis, arvatus*, дакле мисао „орати“, „работати земљу“, „аргатовати“ и према томе арб. *arvatē* „аргат“ нашле су одјека и у једном српском дијалекту, у непрелазном глаголу *рвајти*, независно од *рвајти се*. Тако са значењем „борити се“ имамо у народној пословици *Био рвај на Косово!* (Вук), тј. „Што се ниси борио кад је требало“; други примери значе „тешко радити“ — *Рве он шито мора и саитире се као мрав* (С. Шобајић, *Из завичаја*, с. 21), као и у песничком језику кнеза Николе Петровића — *Никад нијесам шитедио главу! | Ни њо сад нећу | ња хвала Богу! | Рваћу њако све док могу!* (*Балканска царшца*, с. 96).

Ова анализа показује да топоними о којима се овде расправља нису етничке ознаке. Одстрањујући такве примере, не умањује се, него се напротив појачава вредност етника *Хрвајти*, који је понос једне хиљадугодишње културе. То је одбрана историјски формираних етника од семантичке вулгаризације. — Међутим, очигледни псеудославизми не искључују инкрустације какве би евентуално одговарале извештајима Порфиригеновима и какве наводи Niederle (*Rukověť slovanských starožitnosti*, Praha 1953, с. 78 id.). Разуме се, питање о истој бази у

антропонимији и патронимији представља се другачије. — Од више нијанси, нагласићемо да се патр. *Хорваџи* јавља на свом терену врло често (као етно-афирмисање у асимилаторском процесу етничке симбиозе), а да сам констатовао само једну породицу са презименом *Срб* (у балканским ратовима храбри официр *Александар Срб*). Међутим *Хорвајтовић* (*Ђуро Хорвајтовић*, ђенерал српске војске у време ратова Србије против Турака) управо означава порекло, „из Хрватске“, тј. са Кордуна; други тип, *Хрвајинић* (cf. антр. *Хрвајини*) је хрватски ендеген, настао као етнонимска афирмација.

5. — Из области етнонимије мунициозна микроанализа допустила је да се коригују мишљења о називима неких најстаријих словенских племена, управо оних која су вршила нападе на Солун (VI—VII в., *Miracula S. D.*). Несумњиво су етн. *Сѣрѣмонци* и *Ринхинци* теренски условљени; али *Сакулаџи*, *Велегесџи*, *Вајунџи* су квалификативног карактера; *Друговџи* имају словенску базу, а *Драговџи* метафорски значај (cf. л. *draco*, келт. *drangos* у контаминацији са „друг“, „саборац“); *Версџи* не би били „Брсјаци“, ако се не узме могућност решења са *брси* „шума“; иначе би тај ентоним значео „они с друге стране“, база **ber*, cf. л. *versus*. (О томе мој чланак у зборнику *Словенска ономастика*, 103—126; тамо има потпуна литература о овим питањима).

Међутим, при студирању грађе о најстаријим словенским племенама, трагање за најстаријим, скривеним, притајеним појавама, открило је два проблема, који могу бити корисни управо за карактеристику македонско-словенског језичког типа. У наведеној расправи (с. 126) само сам поменуо таква два случаја, а овде желим да укажем на њихов значај и да дâм образложење.

1. Хроничар (*Miracula II*), по наводу у студији Ф. Баришића (*Чуда Св. Димитрија Солунског као историјски извор*, с. 117, упор. с. 120, 123), помиње два словенска етнонима — *Ῥυγγῖνοι Σθλαβῖνοι*, а у заградџи наводи дублетне форме *Ῥυγγῖνοι*, *σθλαβῖνοι* (cod.). Ту сам констатовао двојност по квалитету акцента у два текста. Двојност друге врсте, двојност по месту акцента показују примери *Ῥάταροι* (*Miracula*), а *τατάροι* (cod.). На тај начин видимо да се налази полазна тачка за евентуално ближе решење симплификоване акцентуације македонског језика. Стање у македонским говорима показује један акценат, који условно добија стилистичко дуљење. Појава два квалитета акцента наводи на жељу да се трага за другим примерима у старијим грчким текстовима, и да се исто тако контролише у словенским говорима центра Балканског полуострва однос према овој значајној појави. Други пример, *Ῥάτροι*: *τατάροι* отвара увид у проблем односа два дијалекатска

типа македонско-словенске акцентуације. Источна група говора у принципу има акценат на претпоследњем слогу (пенултима), а западна — на трећем слогу од краја (антепенултима). Наведени грчки примери двојне акцентуације означавају дубински пресек у односу на једну значајну балканистичку црту, свакако са грчког изворишта, како мисле и Сандфелд, Белић, Ролфс и Мирамбел.

Друга појава значајна за балканистички фонетизам почива на примерима *Σκλαβηνας* (Баришић, 121), *Σκλαβηνοι* (Георгијев, *Вокалниџа сисџема...* 92, 93), а са друге стране *Σθλαβῖνοι*, *σθλαβῖνοι* показују доследност диференцирања две варијанте базе **sclav-*: **sthlav-*. Те две варијанте очигледно указују на траг у говору носилаца грчког језика (језика писарâ у првом реду) као *двојсџџа* репродукције основиног „л“. У првом случају је несумњиво „л“ нормално. Али „th“, гр. „θ“ свакако означава варијанту у којој се не само слуги, но и запажа изражен акустички утисак који прати „л“ (високо). На тај начин микроанализом се отвара увид у објашњење „л“ високог, балканистичке црте, која се рефлектује и на велики део македонско-словенске језичке територије.

IX. МЕТОДОЛОШКА КВАЛИФИКАЦИЈА МИКРОАНАЛИЗЕ И МИКРОЕЛЕМЕНАТА ГОВОРНИХ ПРОЦЕСА

Са методолошке тачке гледишта значајно је утврдити који су видови *микро*-појава индицирани за примену микроанализе и — од каквог је ефекта њихова међусобна условљеност.

При овом расматрању као полазну тачку узећемо неопходност да се постави разлика у констатовању језичких појава, факата као таквих с једне стране, а с друге стране самих процеса, који воде измени језичких појава, дакле који воде новим фактима. Сами процеси, фонетски у главном, али и међукатегоријски и семантички, у ствари су изражаји језички дисконтинуиране динамике. Сваки процес у себи је дисконтинуирани низ микро-појава, које изражавају управо *сџејене* језичких процеса, а тиме нам откривају и евентуалне тенденцијне. У овоме правцу усмерена проучавања захтевају адекватан поступак, микроанализу. Али се одмах поставља питање да ли се одлучити да тај методолошки поступак буде заснован на артикулационим линијама с фреквенцијама какве нам дају палатограми и инскриптори експерименталних фонетичара, или на анализи импулса говорне реализације, примљених преко пасивног говорног органа, преко слуха.

Абе Русло (L'abbé Rousselot) је вршио испитивање говора Парижана, и при томе запазио да се јављају неслагања у линији додира на палатограму истога лица (*Études des prononciations parisiennes — Les articulations étudiées à l'aide du palais artificiel*. La Parole 1899, p. 81). На фоно-регистраторима се добијају фреквенције и линије комплекса конструктивних фонаторних елемената моторичке компоненте фонеме (L'abbé Rousselot, *Principes de Phonétique Expérimentale* I, p. 315 и д.). По најновијим фонетичарским достигнућима, транспозицијом акустичких ефеката на визуелну зону добијамо визуелне слике гласова, али у изразитом комплексу неиздвојених елемената (cf. Ralph K. Potter, George A. Kopp, Harriet C. Green, *Visible Speech*, New York, 1947). — Ни један ни други начин анализе не даје, и не може дати директну а комплетну слику гласовне вредности, каква се слухом синтетички прима (cf. Prof. Dr Johannes Ranke, *Der Mensch* I, S. 617—627). На тај начин ми се намеће једно објашњење факта да је Фердинанд де Сосир осим реаговања на младограматичарски историзам, имао ослонаца и у овој чињеници, а према чему је Н. Трубецкој дао теорију одвојености фонеме и самога гласа. Међутим, ни ова чињеница не може бити образложена за фонолошко-фонетску дијатомију. Општим а одлучним ставом Н. Трубецкој је пошао управо од појмова које ја означавам терминима *компонентна* : *аудитивне*, *моторичке* и *асоцијативне*. Шира психичка вредност, психофизиолошки ефекат говорне функције, обухвата све три компоненте, па тиме и акустичку и артикулациону. Али то не искључује наглашену разлику *активне* и *пасивне* слике гласа, у чему су изражене функционалне специфичности две компоненте. Стога, не западајући у крупну грешку Сосира и Трубецког, можемо нагласити да је за дијалектолошке студије непосреднији ослонац у аудитивној компоненти.

Таква разлика две компоненте и допушта и потврђује појаву коју је сам Русло запазио: да се на ваљку апарата инскриптора запажа декомпозиција вокала, ако се у току фонације нагло измени један од два битно условна елемента, интензитет или висина.⁶ Те врсте а у супротном смеру је ефекат скраћивања, акустички констатован као еманципована, издвојена сугласничка артикулација (*ӣб* > *ӣој* [дете] и сл.). Сличну принципску напомену чини Пол Паси и то не према фонетском апарату него преко слуха као анализатора (Paul Passy, *Étude sur les changements*

⁶ Ainsi, en supposant une articulation unique, ce qui exclut toute idée de diphtongaison, les voyelles gardent leur individualité aussi longtemps qu'on les tient. Mais elles apparaissent redoublées si elles viennent à éprouver un brusque changement dans leur intensité ou leur acuité (p. 349).

phonétiques et leurs caractères généraux. Paris 1891). Он наводи за вокалску декомпозицију, поред других, још и пример **ári* зенд. *airi*, **kōnos* > гр. *κοινός* с. 209, § 517), а констатује развијање прелазног „независног“ гласа између вокала и сугласника (за такав глас он каже „fait souvent l'effet d'un son indépendant“ § 516).

Иако је микроанализа најчешће индицирана при проучавању фонолошких вредности фонационих процеса — ипак је она не само корисна, него и неопходна за разумевање структуралних, категоријалних и семантичких поремећаја, за уочавање нових тенденција. Тако је, у односу на балканистички синкретизам, било могуће уочити у говору Јањева обновљен процес синкретизма, потпуно изражен за инструменталску функцију, а неутралисан функцијом посесивности у дативу, па у знатној мери и у генитиву, уз неугашену аблативску валенцију. — Метод микроанализе указује на низ категоријских поремећаја у топонима: колективне формације назива за становнике неког места на *-е*, *-це* (*Адровце*, *Бујановце*, *Власојинце*, *Дољане*, *Коларе* итд.) уступају пред категоријски јаснијим обликом множинске формације на *-ни*, *-ци*, *Власојинци* и сл. или прилазе једнинској категорији на *-ац* (*Адровац*, *Лајковац*, *Губеревац* као *Милановац*, *Душановац*). Али ја сам уочио случај који указује управо на процес који није завршен, који се изражава суплементно. У једном кутку испод планине Козаре помиње се, у самом наслову и индикацији истог наслова, то место у једнинском облику *Козарац*. У самом тексту четири пута се помиње локатив у једнинском облику — у *Козарцу*. По проверавањима наишао сам на акузативски облик („иде у Козарац, тамо има посла“), у дативу — несигурно — („према Козарцу“). Али је за генитивску функцију очуван множински облик — *од Козараца* (Илустрована Политика, 24. XII 1971). Топономастички формациони вид је дакле идентификовао облик на *-ац* са значењем насеља, у опозитуму за вршиоца функције (козар), — али та нова оријентација није обухватила и генитивску функцију, чија је стара форма отпорнија због неугашене аблативности. Закључак: категоријско померање задржало се на хибридном међукатегоријском односу: на суплементацији.

Х. ЗАКЉУЧАК

1. Микроанализа као метод наметала се нарочито за испитивање миксоглотских ефеката балканистичких језичких процеса. Миксоглотска испитивања упућују несумњиво на поређење ефеката, дакле на једну врсту компаративног вида, са тежњом да се схвати динамизам процеса условљен контактом дијахроно израженим.

2. При дијалектолошким студијама овако се полази од стања језичких црта, па резултати испитивања служе да се добије објашњење компонената, састава становништва и комбиновања црта. Такав се метод задржава на фактима, претпостављајући, некад слутећи саме процесе.

Напротив, полазећи од чињенице да су у највећем броју познате компоненте, — онда је дата подлога за посматрање и проучавање процеса.

3. Испитивања вршена у Јањеву омогућила су праћење самих језичких, миксоглотских, посебно међудијалекатских процеса, на великом броју представника разних дијалеката, и са развојном дубином вршења процеса у перспективи једног и по столећа.

Како сами језички *процеси* у себи *садрже* језичку *динамику*, то испитивање процеса као таквих значи контакт са језичком динамиком и увид у условљену дијахронију.

4. Испитивање самих процеса у говору Јањева управо је омогућила свежина тих процеса. Јањевски говор је у ствари доживео обнављање балканистичке језичке симбиозе. Извесне миксоглотске појаве су у ствари реприза балканистичких процеса, који су се најизразитије испољавали од краја XV века.

5. Главни резултати анализе посматрани су и у другим дијалекатским ситуацијама, и као опште појаве. Тај метод микро-лингвистике одговара схватању о трипартитном односу у фонемима (три компоненте). Неочекивано јасне резултате дали су: посматрања умекшавања и констатовани трансфер умекшаности, као и еманциповање артикулационих елемената; однос акцената и ритмике реченице; најзад хијерархија у синкретизму, а то овде значи степеновање полазећи од најмање стабилних, најмање отпорних елемената. Најзад су микроанализом могли бити контролисани и издвојени псеудославизми миксоглотских формација, а код фонетских вредности које су при миксоглотским симбиозама на механички начин добиле словенски вид, мада њихове респективне базе указују на функционалну семантичку оријентацију, а не на етнонимску.

Таквим рашчлањавањем, уз трагање за микро-појавама у изговору, односно у траговима изговора, идентификоване су у овој студији и неке занимљиве појединачне појаве изговора рудара Саса на српском подручју, а са македонског језичког подручја — симбиозни реликти влашких и аромунских говора.

6. Микроанализа је корисна и при проучавањима тзв. спонтане еволуције, изазване минималним неадекватним одступањем у акустичко-моторичком спрегу, као што је показано у већ помњутој тези Русло-а. Међутим микроанализа је неопходна при проучавању миксоглотских процеса; некоординиране језичке појаве нам микроанализа открива као

миксоглотским процесима условљене импулсе поремећаја. И у једном и у другом случају, мада у два вида, микроанализа нам открива динамизам језичких појава: а) динамизам „ендогени“, унутрашњи, јасније запажен него при проучавању низа промена већ изражених факата тј. резултата процеса; б) динамизам „ексогени“, изазван спољашн им сусретом вирулентних процеса, и то типично акустичког усмеравања, према ономе како се „примају“ појаве структуралних односа и лексеме у реципрочном односу. На такве оријентације нам указују појаве дечијег језика, посматране унилатерално и билатерално, у чему и јесте највећи значај проучавања дечијег језика.

Ово све нам показује у правој мери динамизам језичких појава, изазваних синхроно, а изражених дијахроно. То све пак условљава и динамизам проучавања, најизразитије у миксоглотским ситуацијама, у примени микроанализе на дијахроно појаве, а указује на динамично схватање лингвистике, дакле на *динамичну лингвистику* динамогених процесâ.

Управо у трагању за констатацијама, проверавањима и уобличавању ових схватања настала је моја студија *Говор Јањева* (1970), овде интерпретирана, уз анализу и неопходна обнављања из других мојих радова усмерених истоме циљу.

Мил. Павловић

R é s u m é

M i l i v o j P a v l o v i ć

MICRO-ANALYSE ET LE DYNAMISME LINGUISTIQUE

1. La méthode de micro-analyse est indiquée surtout dans les recherches de mixoglotte balkanique, pour corriger les effets du synchronisme statique et pour expliquer le dynamisme des changements.

2. Dans les études dialectologiques la micro-analyse nous dévoile les éléments composants démographiques, dans lesquels on retrouve les causes des processus linguistiques.

3. Les études sur le parler de Janjevo font remarquer aussi les degrés de mélanges des dialectes à l'état de virulence dynamique.

4. La composition du parler de Janjevo dévoile la reprise des processus mixoglottiques balkaniques (f. XVIIe s.).

5. Le procédé de micro-analyse fait constater: le transfert de palatalisation, qu'on cherchait à expliquer par la métathèse (*grojze* < *groz-je*), aussi l'hérarchie des processus mixoglottiques et l'identification des pseudo-slavismes.

6. La micro-analyse fait expliquer également certains résultats de l'évolution spontanée, surtout les processus de la formation du langage infantin.